

Műtárgyvédelem

2022

39

MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM

Műtárgyvéddelem

39

Szerkesztők / Editors

Kissné Bendefy Márta – Zsámbéki Anna

Szerkesztőbizottság / Editorial board

Görbe Katalin

Kovács Petronella

Nagy Zsófia

Orosz Katalin

Szatmáriné Bakonyi Eszter

Várfalvi Andrea

Fordítás / Translation

Szerzők / Authors

Chris Sullivan

Kissné Bendefy Márta

Szerkesztés / Editing

Böröczki Tamás

Arculat / Design

Vári Ágnes

Tördelés / Layout

Gyapjas Anikó

Felelős kiadó / Publisher

L. Simon László főigazgató / director general

Magyar Nemzeti Múzeum / Hungarian National Museum

Címlap / Front cover

18. századi „gondolaszék” restaurálás után

Iparművészeti Múzeum, Budapest

'Gondola chair', 18th century, after conservation

Museum of Applied Arts, Budapest

Hátlap / Back cover

Andrea del Sarto festményének másolata restaurálás előtt (részlet),

Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia, Budapest

Copy of a painting by Andrea del Sarto, before conservation (detail)

ISSN 1216-1195

Készült 13,6 (A/5) ív terjedelemben, 300 példányban, 2022-ben

Nyomdai munkák: Prime Rate Kft., felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

[mű] [tárgy]

] [védelem]

Előszó	8
In memoriam	10
Séd Gábor (1953–2015)	10
Szalay Zoltán (1924–2020)	12
Újvári Mária (1952–2018)	14
Kovács Petronella	
II. Rákóczi Ferenc faragott, festett karosszéke	
A tárgy Magyar Nemzeti Múzeumba kerülésének története és restaurálása	17
Conserving the Francis II Rákóczi's Carved and Painted Armchair	
The Story of How It Reached the Hungarian National Museum	51
Ferenczy Noémi – Kovács Petronella	
Művészet- és technikatörténeti kutatások egy 18. századi, festett „gondolaszék” restaurálása kapcsán	55
Art Historical and Technological Research and the Conservation of a Painted 'Gondola Chair' from the 18 th Century	98
Pataki Anikó – Terdik Szilveszter	
A lázi Fekete Madonnát ábrázoló apácamunka restaurálása	101
Conservation of a Devotional Picture Showing the Black Madonna of Lázi	121

Mátyás Eszter

Egy 18. századi frakk-kabát metamorfózisa	125
Metamorphosis of a Tailcoat from the 18 th Century	144

Nagy Rebeka

Qádzsár kori perzsa kézvédő vizsgálata és restaurálása	147
The Investigation and Conservation of a Persian Mailed Glove from the Qajar Period Era	157

Darabos Edit

Nedves kezelések hatása a transzparens papírokra	161
Effects of Wet Treatments on Transparent Papers	195

Cserepkei Csilla

Egy festett díszműbádogos munka – kalitkával egybeépített akvárium – készítéstechnikai vizsgálata és restaurálása	199
The Conservation of an Aquarium on a Stand with a Birdcage above	220

Kónya Béla Tamás

A médiaművészet megőrzése, a New York University újmédia-művészet megőrzésének képzési programja	223
Media Art Preservation, the Time-Based Media Art Conservation Training Program at New York University	236

Fehér Ildikó – Somodi Nóra – Tamási Alexandra

Mária a gyermek Jézussal és a kis Keresztelő Szent Jánossal
Egy Andrea del Sarto-másolat restaurálását kísérő vizsgálatok
és kutatások 239

Madonna and Child with the Infant John the Baptist
Investigations and Research relating to Conservation
of an Andrea del Sarto Copy 260

Erdei Gábor

Nagy Sándor váratlanul előkerült önarcképének restaurálása 263
Conservation of a Self-portrait by Sándor Nagy
That Was Found Accidentally 276

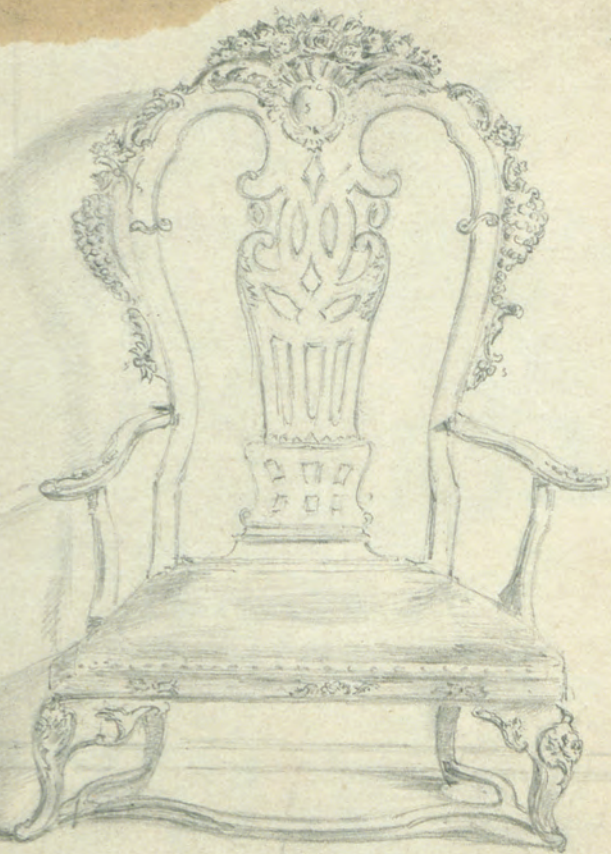
Kuna Ágnes

„Cosa rara” – egy 16. századi, márványra festett veronai olajkép
kutatása és restaurálása 279

‘Cosa rara’: Researching and Conserving a 16th-century Verona Oil
Painting on Marble 290

Bakonyi Tímea – Éder Anita – Zámbó Krisztina

A Szépművészeti Múzeum 19. századi ikonjainak restaurálási kérdései 293
An Investigation of 19th century Russian Icons from the Museum
of Fine Arts, Budapest and Issues relating to Their Conservation 310

II. Rákóczi Ferenc székeséke Rodostóban an általa alapított
 plébánia templomában,
 Tem. m. rajz. Beszédes K. 1891 nov. 20.

1. kép. II. Rákóczi Ferenc karosszéke Rodostóban. Beszédes Kálmán, 1891. november 20.

Fig. 1. Francis II Rákóczi's armchair in Rodosto Drawing by Kálmán Beszédes, 20 November 1891

II. Rákóczi Ferenc faragott, festett karosszéke

A tárgy Magyar Nemzeti Múzeumba kerülésének története és restaurálása

Kovács Petronella

17

II. Rákóczi Ferenc faragott, festett karosszéke
Kovács Petronella

II. Rákóczi Ferenc 1720 áprilisában foglalta el a III. Ahmed szultán által számára kijelölt szálláshelyet Rodostóban. Száműzetése végső színhelyén, a hagyomány szerint saját kezűleg készített karosszéke és gyertyatartói a Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításának a Rákóczi-szabadságharcot és a 18. század eleji török elleni háborút bemutató termében láthatók.¹

Történeti háttér – kutatás – eredmények

A karosszéknek a múzeum 1996-os újrarendezése kapcsán végzett restaurálása során a tárgy leltári kartonján olvasott bejegyzés – „a Kelet-szlovákiai Múzeum (Kassa) csereanyaga” – indította el azt a kutatást, melynek eredményeképpen kibontakozott a tárgy Rodostóból Magyarországra kerülésének és a 20. század viharos időszakaiban való „vándorlásának” története.

A „paritásos műtárgycsere” 1962-ben merült fel a csehszlovák fél részéről a Csorbatói Egyezmény alapján.² A két ország között folytatott tárgyalások után egy csehszlovák és egy magyar igénylista született, majd 1967-ben és 1968-ban lebonyolódott a műtárgycsere a kassai múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum között. Ennek iratai az MNM főigazgatói irattárának bizalmas anyagai között fellelhetők.³ A dokumentumok igen hiányosak, de tartalmazzák mindkét, a cseh és a magyar oldalról felmerült igényeket. Az MNM által összeállított, 221 tételből álló, *Csehszlovákiai magyar műtárgyak* című listán II. Rákóczi Ferenc több személyes tárgya szerepel, közöttük „maga-faragta rodostói karosszéke, gyertyatartói,

1 Németh (2001) pp. 17–18.; Körmöczi (2018) p. 30., 22. kép ugyanott. Szék: kat. 9. p. 107. Gyertyatartók: kat. 10. p. 107., kép ugyanott.

A kiállítás honlapja: <https://mnm.hu/hu/kiallitasok/magyarorszag-tortenete-ii/rakoczi-szabadsagharc-kora>. A karosszéket és a két kiállított gyertyatartót jelen cikk szerzője az MNM 1996-ban megnyílt történeti kiállítására restaurálta. A karosszék leltári száma: 1967.89, a gyertyatartóké: 1967.91.1-6.

2 Alapja: A Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság Csorbatói jegyzőkönyve egyes függőben lévő pénzügyi és gazdasági kérdések végleges rendezése tárgyában. Csorbató, 1949. július 25. Bizalmas Kiegészítő Jegyzőkönyv a Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között egyes függőben lévő pénzügyi és gazdasági kérdések végleges rendezése tárgyában létrejött Jegyzőkönyvhöz XIII. cikk, 1–3.

(1) A magyar kormány visszaszolgáltatja a Csehszlovákiából 1938. évi november hó 3. napja után elhurcolt és jelenleg a magyar kormány birtokában lévő művészeti, történelmi vagy régészeti értékű tárgyakat. (2) A csehszlovák kormány kijelenti, hogy fentiekben meghatározott olyan javak tekintetében, amelyek jelenleg nincsenek a magyar kormány birtokában, pótlást nem kíván. (3) A két kormány kölcsönösen annak a szándékának ad kifejezést, hogy a másik állam népeinek szellemi örökségéhez tartozó, rendelkezésük alatt álló jelentős művészeti, történelmi vagy régészeti értékű tárgyakat egymásnak átadják. Az átadás kérdése a kulturális egyezmény keretében szabályozandó. Balogh–Földesi (1998).

3 Biz. 3/1962. Főigazgatói irattár, MNM Központi Adattár.

bronz harangja, hímzett antependiuma”.⁴ Arról, hogy a rodostói ereklyék mikor kerültek Kassára, Bánkúti Imre *Rákóczi-emlékek a Magyar Nemzeti Múzeumban* című,⁵ az 1967-es műtárgycsere után megjelent kötetében tesz említést. Bánkúti szerint – forrásra való hivatkozás nélkül – amikor 1906-ban a bujdosók hamvait hazahozták, „Az ereklyék akkor a Kassai Múzeumba jutottak, majd 1935-ben Budapesten kerültek kiállításra. Ezután ismét Kassára vitték őket s csak nemrégiben 1967-ben a Kelet-szlovákiai Múzeumból tértek vissza végleg a Magyar Nemzeti Múzeum falai közé.”⁶ A karosszék restaurálása kapcsán Bánkúttal, valamint további szakemberekkel⁷ folytatott beszélgetések sem tártak fel konkrétabb, illetve bővebb adatokat, ezért szerző könyvtári és adattári kutatással megkísérelte rekonstruálni a rodostói ereklyék, elsősorban a szék vándorlásának történetét. A munka első szakasza a restaurálással párhuzamosan 1996-ban folyt, eredményeképpen kibontakozott és bizonyítást nyert a tárgyak Rodostóból Budapestre kerülésének mikéntje, azonban számos kérdés nyitott maradt. A több mint húsz év elteltével folytatott kutatás során ezekre is sikerült dokumentumokkal alátámasztott válaszokat találni, amiket most már nyugodt szívvel adhatunk közre.

Rodostó

Az első publikált adat a karosszékről Thaly Kálmán nevéhez fűződik, aki 1888-ban törökországi utazása során Rodostóba is ellátogatott. A fejedelem kápolnájának ismertetésénél a következőket írja: „Itt ezen előcsarnokban, a lépcsővel szemközti fal mellett áll egy terjedelmes, ma már nagyon ingadozó, ódon bőr karosszék, zsölye. Úgy ütött-kopott, fakult ülpárnáján, háttámláján, mint különösen nagy gonddal esztorgályozott lábain karján meglátni, hogy valaha kiváló díszű volt. Legfőbb ékessége azonban a háttámla fölötti korona, mely szépen faragott, nagy, nyílt virágkosarat vagyis vázát ábrázol, rózsákkal gazdagon rakottat, – olyanforma alakút, minőket török temetők női sírkövein látni. A hagyomány szerint e tisztas régi székből szokta volt hallgatni hajdan a fejedelem a kápolna oratóriumában a misét.”⁸ (1–2. kép.⁹)

A 19. század utolsó harmadában Törökországban élő Beszédes Kálmán festőművész többször volt Rákóczi száműzetésének színhelyén, rodostói utazásairól a *Fővárosi Lapok*ban is beszámolt: „...háromszor lepett meg ellenálhatatlanul a vágy, hogy fölkeressem a magyar

4 A lista keltezése: 1962. augusztus 14.

5 Bánkúti (1976) pp. 16–19. Bánkúti Imre az MNM muzeológusa volt 1961-től, majd az Újkori Osztály vezetője 1971 és 1983 között.

6 Bánkúti (1976) p. 17. Az azóta megjelent, az MNM gyűjteményét ismertető írások is úgy említik a karosszéket, mint ami Rodostóból egyenesen Kassára került. Fülep (1977) p. 234. Kivéve Körmöczi (2018) p. 107., forráshivatkozás nélkül, feltehetően jelen tanulmány szerzőjének 1996-ban, a szék és a gyertyatartók kutatása kapcsán tett személyes közlése alapján.

7 Körmöczi Katalinnal, az Újkori Osztály akkori vezetőjével és T. Németh Annamáriával. A szerző köszönettel tartozik K. Csilléry Klárának és Vadász Erzsébetnek, akik restaurátori feladatai mellett újabb és újabb kutatásokra ösztönözték.

8 Thaly (1893) p. 42.

9 Beszédes (1891–1892) ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, karosszék G 691/XII. 48. rajz, kápolna G 691/XII. 38. rajz. A szerző köszönetét fejezi ki Mód Zsuzsannának, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Közönségszolgálati Osztály vezetőjének a Beszédes-rajzok térítésmentes közlésének lehetőségéért.

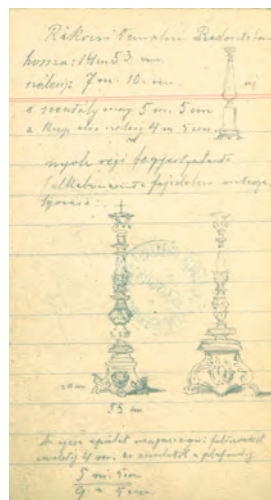
2. kép. „II. Rákóczi F. kápolnája / Rodosztó 1891. nov. 16. / Beszédes Kálmán”.
A művész rajza

Fig. 2. 'Francis II Rákóczi's private chapel / Rodosto, 16 Nov. 1891 / Kálmán Beszédes'. Drawing by the artist

3. kép. Gyertyatartók Rákóczi rodostói kápolnájából.
Beszédes Kálmán rajza

Fig. 3. Candlesticks from Rákóczi's private chapel in Rodosto. Drawing by Kálmán Beszédes

bujdosók tengerparti városát: Rodostót. (...) Most pedig novemberben, negyedszer vitt oda a vágy, hogy újra járhassam rég elhalt magyar vitézek nyomait.”¹⁰ Ez utóbbi látogatásáról így ír: „Hét álló napig rajzoltam ebben a tengerparti városcában, melynek neve bele van vésve minden jó magyar szívébe. (...) Sokszor méléztam bús érzéssel a komor roskadozó fejedelmi lak és a többi emlékezetes helyek képein. Lerajzoltam azokat pontosan, minden oldalról, szorgalmasan, néha sietve, mert olykor úgy tűntek föl előttem, mintha oly sok idő viharai után, csak azért állanának még roskadozó lábaikon, mintha még engemet vártak volna, a magyar képirót, a ki vékony papírja és rajzónjával megóvjá őket a teljes enyészettől.”¹¹ Beszédes a Thaly által leírt karosszéket is megörökítette, 1891. november 20-án Rodostóban készült rajzán az alábbiak olvashatók: „II.-ik Rákóczi Ferenc zsölyeszéke Rodostóban az általa alapított plébánia templomában” (1. kép).¹² Beszédes egyik rodostói rajzfüzetében feljegyezte a szék méreteit is – „magasság 1 m. 22 cm. / szélesség 65 cm. / oldalszélesség 50 cm. / támla magas: 80 cm. / kar távolság: 80 cm. / láb távolság 66 cm.” –, valamint vázlatosan ismerteti festését: „szín fehér, zöld szél, virágok...” (továbbá egy,

¹⁰ Beszédes (1891/a) p. 2558.

¹¹ Beszédes (1892) p. 49.

¹² A festő hagyatékát a Magyar Történeti Társulat vásárolta meg és az ELTE Könyvtára őrzi. A rajzokról lásd Hóvári (2009).

a könyvtár pecsétje miatt olvashatatlan szó).¹³ Ugyanebben a füzetben lerajzolta az említett gyertyatartókat (3. kép), egy másikban pedig a kápolna kis harangját is.¹⁴ E tárgyakat a karosszékek egyetemben Szádeczky 1903-ban még mint a rodostói kápolnában lévőket írja le, és közli dr. Szeim C. J. rodostói fogorvos azokról készült felvételeit (4–5. kép).¹⁵

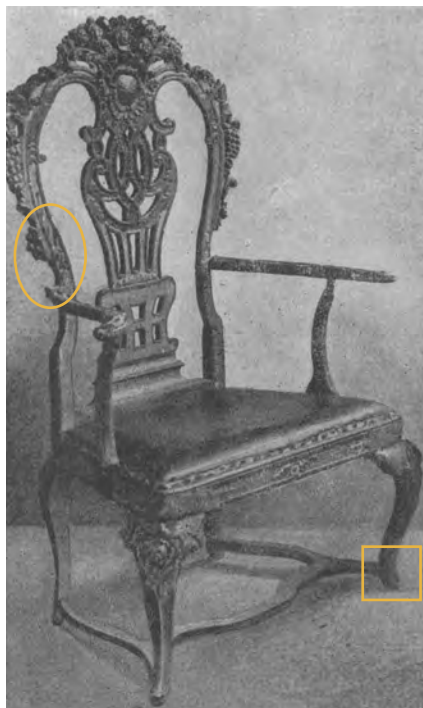
4. kép. „Rákóczi-ereklyék a rodostói kápolnában”, Szádeczky (1903) p. 34.

Fig. 4. 'Reminders of Rákóczi in the Chapel at Rodosto', Szádeczky (1903) p. 34.

5. kép. „Rákóczi saját készítésű széke”, Szádeczky (1903) p. 34.

Fig. 5. 'Rákóczi's Chair, made by Himself', Szádeczky (1903) p. 34.

- 13 Beszédes (1891/b) 6., utólag számozott lap. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, G 691/I. 6v. A színek ismertetése alatt további két sor: „1738 ban kezd. a kápol / 1787 plébánia”. Nem lehet tudni, hogy ezek a karosszékre vonatkozó adatokhoz tartoznak-e, mert Beszédes gyakran egy-egy oldalon különböző dolgokról készített feljegyzéseket, ahogy az adott oldalon is: fent a tűzoltóságrol, majd a Rákóczi-plébánia földjeiről, a szék méreteiről, színeiről, végül Bercsényi házának hosszáról. A karosszék méretei az MNM leltári karton szerint: szélesség: 78,5 cm, mélység: 45 cm, magasság: 121 cm.
- 14 A gyertyatartókról készült rajz: Beszédes (1891/b) 3., utólag számozott lap előoldala. A gyertyatartók feletti bejegyzés: „nyolc régi fagyertyatartó Talkálmán szerint a fejedelem esztorgályozása”. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, G 691/I. 3r. Ugyanebben a rajzfüzetben két helyen szerepel dátum – az utólag számozott 7. és 8. lapok előoldalain az „Ajarmá (forrás)” című rajz (G 691/I. 7v.) illetve egy tájkép alatt (G 691/I. 8v.) – mindkettő „Rodoszto. 1891. november 26”. Ezek alapján feltételezhető, hogy a rajz a gyertyatartókról szintén Beszédes 1891. novemberi rodostói látogatása során készült. A másik füzetben lévő, a harangot ábrázoló rajz felirata: „Rákóczi harang a segrestyében”. Beszédes (1891–1892/b) 5. utólag számozott lap előoldala. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, G691/II. 5v.
- 15 „A mellékoltáron van egy szentségtartó szekrény, fából faragva, domborművekkel, angyalfejekkel díszítve, melyet a fejedelem sajátkezű munkájaként nagy kegyelettel őriznek. Maradt nyolcz darab gyertyatartó is az ő korából, esztorgályozott famunka, orosláncörömös talpon, melyeket a fejedelem művének tartanak. A legszebb famunka azonban, a mi kétségtelenül az ő remeke, egy nagy karosszék, melyben üldögélve hallgatta a misét.” Szádeczky (1903) p. 32., képek pp. 34–35.

Mikor és hogyan jutottak Rákóczi fentebb említett személyes tárgyai, közöttük karosszéke Rodostóból Kassára?

A karosszék restaurálásakor folytatott kutatás során a szerzőnek sikerült a Műemlékek Országos Bizottsága, az Országos Széchényi Könyvtár és az MNM iratanyagában, valamint az egykori folyóiratokban arra vonatkozó adatokat találni, hogy az ereklyék Bánkúti közlésével szemben nem 1906-ban, a hamvak hazaszállításakor, hanem 1905-ben érkeztek Magyarországra, és először nem Kassára, hanem Budapestre kerültek.¹⁶

Budapest 1905–1910

1905. január 17-én kelt levelében Berzeviczy Albert vallás- és közoktatási miniszter arról tájékoztatja a miniszterelnököt, hogy magánértésülései szerint „a rodostói emlékek megvásárlását, hazaszállítását, s itthon való rekonstrukcióját, illetve múzeumi elhelyezését javasolja Thallóczy Lajos, mivelhogy a kassai múzeumot kiváltképpen fogja érdekelni. Nagyméltóságodnak a rodostói templomból megszerzett Rákóczi ereklyék ideiglenes elhelyezése ügyében 5982-904. sz. alatt kelt becses átírata alapján a Nemzeti Múzeum igazgatóját megfelelőképpen utasítottam.”¹⁷ Thallóczy Lajos, aki 1904 decemberében a hamvak hazahozatalával kapcsolatban utazott Rodostóba, a vallás- és közoktatási miniszternek küldött jelentésében beszámol a magyarok megszemlélt házainak roskatag állapotáról, javaslatot tesz az azokban még fellelhető berendezés és tárgyak megvásárlására, valamint hazaszállítására mint egyetlen lehetőségről ezen emlékek megmentésére.¹⁸ A 7. oldalon pedig így ír: „Engedje meg Excellenciád, hogy ez ügygyel kapcsolatban a rodostói Rákóczi-emlékek ügyében is előterjesztést tegyek. M. é. decz. hó 20. Konstantinápolyból a mk. Miniszterelnök úrnak volt szerencsém jelenteni, hogy, F. Francesco Randazzo, rodostói rk. plebános, átadta nekem a nemzet részére ajándékkép a Rákóczi Ferenc által faragott és a kápolnában őrzött hat gyertyatartót, továbbá a mindenesetre butorzatához tartozott karosszéket, mely a kápolnában állott, a misemondó ruhák közül egy zöld selyemből készültet, továbbá négy stólát, valamint a sekrestyének Rákóczi címerével ellátott csengettyűjét. Mindezen emlékek becsomagolva Konstantinápolyba szállítottak a nagykövetséghez és a miniszterelnök urnak távirati utasítása alapján a nagykövetség által a Magyar Nemzeti Múzeumnak megküldettek.”¹⁹

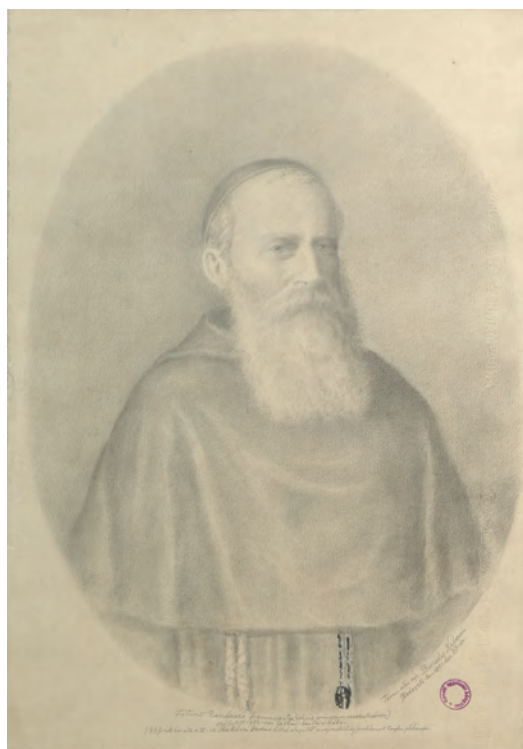
16 Körmöczy úgy említi, hogy a gyertyatartók Szádeczky révén 1904-ben kerültek a múzeumba (MNM), Körmöczy (2018) p. 107. Szerző kutatása szerint azonban a gyertyatartók a karosszékkel együtt szintén 1905 januárjában, a Thallóczy-féle küldeménynel érkeztek az MNM-be. Lásd 19., 24. lábjegyzet.

17 A Magyar kir. Vallás és Közoktatásügyi Miniszter 1905. évi január hó 17. 112371/904 sz. a. kelt s a miniszterelnök úrhoz intézett iratának mása. MOB irattár 1905/105.

18 „...ismervén a helyzetet, bizvást állíthatjuk, hogy ama házak, amelyekben az emlékek őrizetnek roskatag állapotban vannak, s egy nagyobb orkán bármikor ledöntheti azokat, de az idő foga rövid pár esztendő alatt amúgy is el fogja tüntetni az emlékek legnagyobb részét. Itt nem lehet egyebet tenni, mint megvásárolni a tulajdonosoktól az összes dolgokat, ugymint azt Edvi illés Aladár tanár^{2/}. alatt mellékelt jelentésében megírja.” Thallóczy (1905/a) p. 7.

19 Thallóczy (1905/a) p. 7.

6. kép Francesco Randazzo. Beszédes Kálmán rajza
Fig. 6. Francesco Randazzo. Drawing by Kálmán Beszédes

Thallóczy útinaplójában beszámol arról, hogy december 14-én találkozott Randazzóval, aki megmutatta neki „a Rákóczi faragta gyertyatartókat, karos széket, kelyhet csengettyűt, azután még 2 karosszéket,²⁰ amely állítólag a fejedelem idejéről maradt, a misemondó ruhákat (...) rögtön azal kezdtem, hogy ezeket az ereklyét, minthogy a nemzet most ily pompával temeti el a kápolna fundátorát, a legméltóbb helyükre kellene vinni, vagyis vissza a hazájukba... egyenesen elkértem tőle ezeket a dolgokat. Az öreg erre azt mondta, hogy ő a felsőbbség engedélye nélkül ezt nem teheti meg. (...) Erre azt feleltem neki, nekem az mindegy, én innen addig el nem megyek, amíg a fejedelem ereklyéit meg nem kapom. Mire nagy kék szemével rám nézett, nem szólt semmit csak kezét adott és azt mondotta: io vio lo do

tutto.”²¹ Thallóczy megemlíti, hogy a plébános (6. kép)²² először csak a gyertyatartókat és a karosszéket adta át neki,²³ de ő határozott fellépése eredményeképpen a többi ereklyét is megszerezte. „Randazzo pater... csak azt kérte, hogy a 8 gyertyatartó közül legalább kettőt hagyjunk meg neki emlékül”,²⁴ valamint a csengettyű helyett kért egy másikat és a zöld miseruha helyett egy fehér selyemből valót.²⁵

20 Thallóczy megjegyzi: „Azok empire-stilu székek és bajosan hiszem, hogy a fejedelem valaha ült rajtuk.” Thallóczy (1905/b) p. 47. Szádeczky is említi, hogy a fejedelem „Még egy kevésbé díszes karos-székét őrzik a plébánián”. Szádeczky (1904) p. 627.

21 Thallóczy (1905/b) pp. 38–39.

22 Felirat a rajzon: „Főtszt. Randazzo Francesco atya [ordinis minorum conventualium] / született 1832-ben Carini-ben Sziciliában / 1887-ik év óta a II-ik Rákóczi Ferenc által alapított és végrendelileg javadalmazott templom plébánosa. Term. után rajz. Beszédes Kálmán / Rodosztó-ban. 1891. dec. 27-én.” ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, G 691/XII. 57. kép.

23 Thallóczy (1905/b) p. 47.

24 Thallóczy (1905/b) p. 55. Itt jegyezzük meg, hogy Beszédes 1891-ben készült rajzán nyolc gyertyatartóról tesz említést (lásd 14. jegyzet és 3. kép), és Szádeczky korábbi írásaiban szintén még nyolc darabról számol be; lásd 15. jegyzet és Szádeczky (1904/b) p. 627. Thallóczy a miniszternek küldött jelentésben hat gyertyatartóról ír Thallóczy (1905/a) p. 7., és az MNM-ben hat darab, a rodostói kápolnából elhozott Rákóczi-ereklyék közé tartozó gyertyatartót tartanak nyilván. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy Thallóczy a Randazzo által kért két darabot Rodosztóban hagyta.

25 Thallóczy (1905/a) p. 7.

Szádeczky az *Erdélyi Múzeum* 1905. évi 1. füzetében megjelent cikkében tudósít az ereklyék megszerzéséről: „...a rodostói Rákóczi-kápolnából Thallóczy megszerezte a Rákóczi maga faragta hat gyertyatartóját, egy csengettyűjét, czímerével díszítve, karosszékét és egy azonkorú misemondó ruhát, a mely ingóságok máris útban vannak, hogy ideiglenesen a magyar nemzeti múzeumban helyeztessenek el.”²⁶

A múzeumi iratok közül sajnos több, az ereklyékkel kapcsolatos hiányzik, azonban az udvari futárnak, 1905. január 20-án adott átvételi elismervényt sikerült fellelni.²⁷ Az ereklyék pedig a múzeum 1905-ös Kalauzának tanúsága szerint bemutatásra kerültek az Érem- és Régiségtár kiállításának VII. termében.²⁸

Kassa 1910–1918

A tárgyak Márki Sándor 1910-ben megjelent Rákóczi-művében egy több rajzból összeállított képen láthatók, azonban a forrás és fellelhetőségük megjelölése nélkül.²⁹ Ugyanebben a kötetben a más helyeken csengettyűként említett kis harangról külön is közzétett rajzot mint a „Kassai Múzeumban őrzött” eredetiről készültet publikálja.³⁰ A Régiségtár 1912-ben közölt *Kalauzában* a rodostói emlékek közül már csak a Szádeczky által onnan hozott, a Magyar Történelmi Társulat letétjeként a múzeumban elhelyezett tárgyak – „faragott oldalrész Zrínyi Ilonának, II. Rákóczi Ferenc anyjának menyasszonyi ládjából. (...) Ablakrácsolat darabja stuccoból, a rodostói ebédlőházból” stb. – kerültek feltüntetésre.³¹

A szándék, hogy „a rodostói magyarok idejéből származó... s névlegesen a M. Nemzeti Múzeumban” elhelyezést nyert ereklyetárgyakat a fejedelem rodostói ebédlő-palotájának hű másaként Kassán felépítendő épületben mutassák be, dokumentált.³² Felmerült a kérdés, hogy a műtárgyak mikor jutottak először Kassára. 1906-ban, a hamvak hazahozatala

26 Szádeczky (1905) p. 60.

27 „Elismervény. Arról, hogy, a Thallóczy Lajos cs. és k. közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök úr által Rodostóban gyűjtött, Rákóczi ereklyéket a cs. és kir. Külgügyminisztériumi hivatalos futártól csomagban a n. múzeumi igazgató úr megbízásából a mai napon átvettem Budapest, 1905. I/20.” Aláírás nélkül. Elismervény az udvari courirnak a Rákóczi ereklyék átvételéről. 1905/58. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

Hiányzó irat: Igazgatónak Márton jelentése és számlája a Rákóczi ereklyék átvételéről. 1905/69. január 24. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

28 „7. szekrény. II. Rákóczi Ferenczre vonatkozó emléktárgyak (ideiglenes letétben). 7 a. Karos szék, melyet Rákóczi faragott magának Rodostóban.” Hampel (1905) p. 37. A tárgyak Budapestre érkezéséről a *Vasárnapi Újság* is hírt adott: „Thallóczy Lajos... becses Rákóczi-ereklyéket szerzett meg a lazaristáktól. Ezek már meg is érkeztek Budapestre, s egyelőre, míg a kassai Rákóczi-múzeum meglesz, a Nemzeti Múzeumban helyezik el... Az ereklyéket közszemlére bocsátják a Múzeum régiségtárában.” *Vasárnapi Újság* (1905/a) p. 76.

29 „Rákóczi-ereklyék az emigrációból”. Márki (1910) kép, szám nélkül.
<https://mek.oszk.hu/05800/05832/html/3kotet/04.htm#2329> (2020. 07. 26.)

30 Márki (1910) 221. kép; 2418. jegyzet: „A rodostói templom kis harangja (675. l.). A Kassai Múzeumban őrzött eredetiről. Dörre Tivadar rajzolta.” <http://mek.oszk.hu/05800/05832/html/3kotet/04.htm#footnote-2418> (2020. 07. 26.)

31 Hampel (1912) p. 254.

32 „...a magyar államkormány az emlékek befogadására és megőrzésére a Kassai Múzeum illetőségét állapította meg, címz. II. Rákóczi Ferenc rodostói ebédlő-palotáját amely teljes, hű rekonstrukciójában a Kassai Múzeummal kapcsolatosan Kassán állíttatja fel s abban helyezteti el a Francesco Randazzi rodostói rom. kath. plébános által a magyar nemzetnek ajándékozott, a rodostói magyarok idejéből származó a Rákóczi Ferencz bútorzatához tartozott karosszéket, a Rákóczi F. által saját kezűleg faragott hat gyertyatartót, egy zöld selyemmiseruhát, négy stólat s egy Rákóczi címerével ellátott csengettyűt, amely ereklyetárgyak címén Budapestre érkezett, s névlegesen a M. Nemzeti Múzeumban nyertek elhelyezést.” Irat a Törvényhatósági Közgyűléshez. 145/905 MOB.

folytán – ahogy Bánkúti feltételezi –, vagy ezt megelőzően, az 1905-ben megvásárolt³³ és ugyanaz év augusztusában Kassára szállított rodostói ebédlőház faburkolatai és egyéb díszítőelemei kapcsán küldték azokat a fővárosból bemutatásuk leendő színhelyére?³⁴ Esetleg a kassai Felsőmagyarországi Múzeum állami kezelésbe vételének terve okán, s oda Varjú Elemér, a Nemzeti Múzeum könyvtár őrének miniszteri biztos, majd igazgatói kinevezésekor, vagy az ebédlőház 1909-re tervezett múzeumi célokra való berendezése céljából?³⁵

Az MNM Központi Adattárában fellelt, 1910. június 16-án kelt hivatalos elismervény³⁶ alapján a fenti kérdés is tisztázódott. A Rákóczi-ebédlőház tervezése és építése ugyan számos ok miatt késlekedett,³⁷ azonban Varjú Elemér igazgató – a Vallás és Közoktatásügyi Magyar Királyi Minisztérium rendelete³⁸ alapján – „a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeumban leendő megőrzés céljából...” átvette a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságától „a következő Rákóczi-ereklyéket: egy db. festett és bőrbevonatú üdlappal ellátott karosszéket, amelynek karfája letörött a lábai csonkák, / egy bronzból öntött a négy egyfejtű sassal díszített csengőt, / hat db. töredezett és szüette fából esztergályozott s faragott gyertyatartót, / egy zöld selyemből készült s arany csipkével díszített kazulát, hozzá illő két stórával, egy kehelyfedővel és egy kehelytakaróval, / egy XVIII. századi írású, piros félbőrbe kötött, ív alakú templomi énekeskönyvet / a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeumban leendő megőrzés céljából...”³⁹

33 „Móricz Péter ápr. 25-én érkezett Rodostóba. 3000 francért megvette a Rákóczi ebédlő házának díszes szobáját... Megvették egy faragott tükörkeretet, megvette a bejáró feletti festett falrészletet, egy kisebb szoba mennyezetét, s a lépcső felső nyílása körül levő rácsot, czímerablául szolgáló homloksávot. Eképen az egész Rákóczi ház rekonstruálható lesz itthon.” 374/1905 MOB. A vásárlást Móricz Péter drinápolyi konzul és Forster Gyula miniszteri tanácsos, a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke intézték. Kincses (2003). A vásárlásról „Rákóczi Ferenc rodostói ebédlőházának Kassán” címmel a *Vasárnapi Újság* így tudósított: „...A kormány megbízásából azóta (Thallóczy javaslata óta) az ebédlőházat, a hozzá tartozó többi Rákóczi-emlékkel együtt 3000 frankért megvásárolták. Edvi-Illes Aladár festőművész elkészítette a helyszínén a rajzokat és fölméréseket, s ezek szerint állítják föl újra az ebédlőházat Kassán, az ottani múzeummal kapcsolatban, és a Rákóczi-ra vonatkozó emléktárgyakat helyezik el benne.” *Vasárnapi Újság* (1905/b) p. 352.

34 „A múlt héten többféle Rákóczi-emlék érkezett Fiúméba a »Castore« osztrák Lloyd gőzössel. Huszonkilencz ládát hozott Rodostóból, ezekben vannak azok a Rákóczi-ra vonatkozó emlékek, a melyeket a tavasszal Rodostóban járt Thallóczy Lajos eszközölt ki a portánál Magyarország részére. A huszonkilencz ládát Kassára szállítják és az értékes régiségeket a kassai múzeumban helyezik el.” *Vasárnapi Újság* (1905/c) p. 532. Az ebédlőház elemeinek Kassára érkezéséről: Mihalik (1941) p. 85.

35 Az államosítás előkészítéséről lásd Múzeumi és Könyvtári Értesítő (a továbbiakban MKÉ) (1907) p. 58. Varjú megbízásáról és az ebédlőház felállításával kapcsolatos intézkedésekről lásd MKÉ (1908) p. 59., az átadás-átvételtől p. 180. A kassai múzeum államosítása 1910-ben történt meg: „...Miatán a rohamosan növekvő múzeum fenntartása és fejlesztése már-már elviselhetetlen terhet rótt Kassa közönségére, a város az idei év elején az intézetet véglegesen átadta az államnak. Az ez ügyben létrejött szerződés értelmében a város lemondott a múzeum tulajdonjogáról, azt telkével s épületével együtt az államnak engedte át, de azért a fenntartáshoz minden évben 20,000 koronával járul hozzá. Az ünnepélyes átadás április hó másodikán ment végbe.” *Vasárnapi Újság* (1910) p. 310. Az államosítással kapcsolatos hivatalos átvételről: MKÉ (1910) p. 178.

36 Hivatalos elismervény. Felsőmagyarországi Múzeum 88/910. sz. 231/1910. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

37 A helyszín kiválasztása körüli viták, költségvetési problémák, a rodostói épület nem megfelelő felmérése – MKÉ (1909) p. 170., p. 173., (1910) p. 180., (1911) pp. 222–223., pp. 306–307., (1912) pp. 189–190., (1913) p. 171. – valamint az I. világháború és területi következményei.

38 A minisztériumi rendelet „1910. május hó 4-ikén 40,071. szám” alatt kelt.

39 Hivatalos elismervény. Felsőmagyarországi Múzeum 88/910. sz. 231/1910. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

A Kelet-Szlovákiai Múzeum nyilvántartásában szereplő, 1910. június 18-án kelt bejegyzés megerősíti az átvételt.⁴⁰ A *Vasárnapi Újság* 1913. július 20-án megjelent számában, a kassai múzeummal foglalkozó cikkben közölt kép tanulsága szerint az ereklýeket – közöttük a karosszéket – kiállították a múzeumban (7. kép).⁴¹

Budapest 1918–1939

Bánkúti idézett művében megemlíti, hogy az ereklýek „1935-ben Budapesten kerültek kiállításra”,⁴² ezzel szemben már korábban, két évtizeddel a kassai kiállításról közölt felvétel után a karosszék, a gyertyatartók, az énekeskönyv és a csengettyű újra a Magyar Nemzeti Múzeum történeti gyűjteményének 1933-ban megjelent vezetőjében szerepel.⁴³ Az 1935-ben Budapesten rendezett Rákóczi-émlékiállítás is a Történeti Tár állította ki a széket.⁴⁴ A történeti gyűjtemények újrendezett kiállításának 1938-ban kiadott vezetője pedig a VII. teremben említi.⁴⁵ Bárányné Oberschall Magda 1939-ben kiadott művében a magyar bútor történetét elsősorban a Magyar Történeti Múzeum⁴⁶ gyűjteményeiben lévő műtárgyakkal szemlélteti, köztük a karosszékekkel, „melyet a hagyomány szerint maga II. Rákóczi Ferenc faragott rodostói magányában és az ottani kápolnában állandóan

40 „A régi gyűjteményi nyilvántartás szerint múzeumunk 1910-ben kapta a széket ajándékként a magyar királyi minisztériumtól. A bejegyzés dátuma június 18.” Robert Pollák igazgató úr szíves írásbeli közlése a szerzőnek, ezúton is köszönet jár érte.

41 *Vasárnapi Újság* (1913) p. 574. A felvétel a Magyar Fotográfiai Múzeum tulajdona, szerző ezúttal is köszöni Baki Péter PhD, igazgatónak a térítésmentes megjelenés engedélyezését.

42 Bánkúti 1976. p. 17.

43 „Saal IV. (...) Neben den Schrank, an der Hauptwand des Raumes sind einige Reliquien des Fürsten Franciskus Rákóczy II. aus seiner Verbannung in Rodosto. Den Stuhl, an welchem er in der Hauskapelle saß und die einfachen Leuchter soll der Fürst Überlieferung gemäß eigenhändig verfertigt haben, ebenfalls aus der Kapelle stammt das einfache Chorbuch und die mit den Wappen gezielte Klingel. Die Anschrift der darüber angebrachten Kriegsfahne: IUSTAM CAUSAM DEUS NON DERELINQVET... (Gott verlässt die gerechte Sache nicht.)” Varjú ed. (1933) p. 53. A karosszékről nem közöltek fotót a vezetőben. Az 1929-ben megjelent vezetőben nincs említés a székről és a gyertyatartókról sem (Varjú szerk. [1929]). A tárgy leltári kartonján szereplő U148 ltsz. felvétel (8. kép) az 1933-as kiadványban leírtakhoz hasonló elrendezésben ábrázolja az ereklýeket, azonban nem az említett zászló van a tárgyak fölött elhelyezve. A karosszék bal első lába – a kassai fotóval ellentétben – már nem hiányos a képen, tehát az feltehetően 1913 után készülhetett, de még az Oberschallnál (1939, 32. kép) közölt fotó előtt. A Történeti Tár munkatársainak közlése szerint a negatívoknál nem szerepel a készítés idejük. Fotó-, illetve negatív-leltárkönyv hiányában nehéz megállapítani, mikor készültek a felvételek; kivételt képeznek a karosszékről az MNM Központi Adattárában őrzött egyes felvételek, amiknek leltári kartonján szerepel a készítés ideje és a fotós neve. Lásd 10–11. kép.

44 A kiállítás leíró lajstroma fotót nem, csak szószavú ismertetést ad a tárgyról: „Karosszék, faragott, fehér alapon kék szegélyezés között festett virágos indákkal díszítve, párnázott ülőkéje barna bőrrrel bevont. A hagyomány szerint II. Rákóczi Ferenc sajátkezűleg faragta.” Rákóczi emlékkiállítás. Leíró lajstrom (1935) 9. 6. tétel. A fejedelem halálának kétszázadik évfordulójára kiadott emlékkönyvben – Lukinich szerk. (1935) p. 239. – közölt kép azonos a Szádeczky cikkében megjelenttel, Szádeczky (1903) p. 35.

45 „A székrény mellett: faragott és színesen festett karosszék, támláján dús rózsákkal, kétoldalt szőlőfürttel. A rodostói kápolnából származik. A hagyomány azt tartja, hogy II. Rákóczi Ferenc sajátkezűleg faragta néhány ugyanonnan előkerült, ki nem állított gyertyatartóval együtt és a rodostói kápolnában használta volna.” Bárányné Oberschall – Tóth (1938) pp. 68–69.

46 „Az 1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról. 3. § (1) A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe a következő intézmények (közgyűjtemények és gyűjteményügyi hivatal) tartoznak: I. a Magyar Királyi Országos Levéltár közös címébe foglalt Kormányhatósági Levéltár és Magyar Nemzeti Múzeum Levéltár; II. az Országos Széchényi Könyvtár; III. az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum; IV. a Magyar Történeti Múzeum közös címébe foglalt Régészeti-Történeti-Iparművészeti Gyűjtemények és Néprajzi Múzeum; V. az Országos Természettudományi Múzeum; VI. a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41> (2020. 07. 26.)

használt⁴⁷ (9. kép). Mindezek alapján felmerült a kérdés: ha nem az 1935-ös kiállításra kölcsönözték Kassáról – ami a kor politikai helyzetének ismeretében elég kétséges lett volna –, akkor miért és mikor került vissza a karosszék Kassáról Budapestre? Az adattári iratokból erre is választ kapunk.

7. kép. A szék Kassai Múzeumban. A bal első lába hiányos, és csak a káva alatt, bal oldalon van faragvány (Vasárnapi Újság [1913] p. 574.)

Fig. 7. The chair in Kassa Museum. The left front leg is incomplete and only on the left-hand side, below the apron, can carving be seen (Vasárnapi Újság [1913] p. 574.)

8. kép. A szék leltári kartonján szereplő U148 ltsz. felvételen a láb már kiegészített, a háttámla még törött, és a káva alatt elől nincs faragvány

Fig. 8. In the photograph (inv. no. U148) on the inventory card for the chair, the leg has already been made good; on the other hand, the backrest is still broken and below the apron no carving is to be seen

9. kép. A láb már kiegészített, a háttámla még törött, de a káva alatt megjelenik a faragvány (Oberschall [1939] 32. kép)

Fig. 9. The leg has already been made good, the backrest is still broken, but below the apron carving is visible (Oberschall [1939] fig. 32)

A Felvidék megszállásának veszélyét látva a vallás- és közoktatási miniszter 1918. december 13-án kelt, Varjú Elemér Magyar Nemzeti Múzeumi osztályigazgatóhoz címzett rendeletével a következők szerint intézkedett: „Az ország jelenlegi helyzete kívánatossá teszi, azt, hogy a veszélyeztetett vidéken lévő kulturjavak biztonságba helyeztessenek. Erre való hivatkozással felkérem Önt, hogy a Kassai Múzeum igazgatójával egyetértőleg a nevezett muzeum anyagából a megőrzés számára tárgyakat válogasson s azokat letétként

47 „A bőrkárpitozásos karosszék erősen ívelt alacsony lábait, elülső frontját, dús virágos és leveles faragás ékíti, rögzítőlécei is élénk ívben hajlanak. Áttört támlája szabálytalan kartusalakú, közepén áttört támasztó taggal, felette kis kartusban festett rózsaszál. A szék támlájának tetején dús virág és gyümölcskötegek vannak kifaragva, oldalaira szőlőfürtök kúsznak. Karfái erősen kihajlanak. Az egészet fehér alapon kék, rózsaszín és zöld színezés borítja.” Bárányné Oberschall (1939) p. 28., 32. kép.

a M. N. Múzeumban elhelyezzen. Eljárásának közelebbi részletei tekintetében forduljon Ön közvetlenül dr. Czakó Elemérhez.”⁴⁸

A tárgyak válogatását és csomagolását Kőszeghy Elemér,⁴⁹ a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum igazgatója végezte, mert a december közepére kialakult politikai helyzet miatt Varjú már nem tudott Kassára utazni.⁵⁰ „A kassai Rákóczy-Múzeum anyagából 1918 december 20-ikán és másodszer 27-ikén érkezett Budapestre egy-egy vasúti kocsira való anyag.”⁵¹ Az Érem és Régiségtár földszinti raktárában elhelyezett tárgyakat továbbra is Kőszeghy kezelte Kassára való visszatértéig, 1919. június végéig,⁵² majd azt, 1920-ban történt Budapestre jövele után április 28. és július 31. között Varjú Elemérrel „mint a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum biztonságba helyezett anyagának megbízott gondozói (...) együttesen átvizsgálták és a fenntartás érdekében szükséges intézkedéseket megtették”.⁵³ A következő, az MNM Központi Adattárában lévő jegyzőkönyv 1922. június 20-án született „a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum biztonságba helyezett anyagának a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának őrizetébe való átadás ügyében”.⁵⁴ „Az átadás alkalmából a becsomagoláskor készült jegyzékek alapján darabonként ellenőrzött a tárgyak ittléte, az anyagról újabb, részletesebb jegyzék készült, melynek az átadó által készített eredeti példányát az átvevő magához veszi. Átadó megjegyzi, hogy a legjobb tudomása szerint az anyag hiánytalan, ama könyvek és külön jegyzékben felsorolt néhány tárgy kivételével, melyeket átvevő korábban átvett. (...) Ezzel az átadás tényét befejezettnek nyilvánítják s e jegyzőkönyv egy-egy példányát a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztik, egy-egy példányát pedig az átadó és átvevő hivatalos irattárában helyezi el.”⁵⁵ A jegyzőkönyv felterjesztését – a tárgyak darabról darabra történt átvételét – dr. Czakó Elemér miniszteri tanácsos június 23-án 78982-1922. szám./III/B. levelével visszaigazolta.

Sem Kassán a becsomagoláskor, sem az MNM-beli átadáskor készült jegyzőkönyvben említett jegyzék nincs meg a múzeumi iratanyagban, de a későbbi történeésekről fellelt dokumentumok alapján biztosan állítható, hogy a karosszék a menekített tárgyakkal került vissza 1918-ban Budapestre.

48 227.484/1918. III. B. szám alatt folyó év december 13-án kelt rendelet. Aláírás: A miniszter helyett Dr. Tóth h. államtitkár. 110/1922. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár, másolat.

49 1913 novemberében Varjú Elemért az MNM Régiségtárának osztályigazgatójává, 1914 februárjától Kőszeghy Elemért a Rákóczi-Múzeum igazgatójának nevezték ki. MÉK (1914) p. 67., p. 229.

50 Varjú Elemér 1922. május 27-én kelt jelentése a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. 110/1922. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

51 Varjú Elemér 1922. május 27-én kelt jelentése a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. 110/1922. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

52 Varjú Elemér 1922. május 27-én kelt jelentése a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. 110/1922. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár. Az iratok közül hiányzik Kőszeghy 1919. június 18-án kelt, 40a sz. dr. Czakó Elemér miniszteri biztoshoz intézett jelentése a menekített anyag állapotáról.

53 Jegyzőkönyv a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum biztonságba helyezett anyagának átvizsgálásáról és a fenntartás érdekében tett szükséges intézkedésekről. 167/1920. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

54 138/1922. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

55 138/1922. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár.

Pár évvel a Nemzeti Múzeum történeti kiállításának újrarendezése (1938) és Oberschall említett könyvének megjelenése (1939) után Voit Pál 1943-ban kiadott munkájában „a rodostói híres, faragott, színezett karosszék” őrzési helyeként már újra a Kassai Rákóczi Múzeumot jelöli meg.⁵⁶

Újabb kérdés merült tehát fel: mikor és miért vándorolt vissza a tárgy a kassai múzeumba?

Kassa 1939–1967, Budapest 1967-től

A kassai Rodostó tervezése az első bécsi döntést követően, a Felvidék részleges visszacsatolása után, 1939-ben indult újra, akkor bontották ki a Rodostóból 1905-ben Kassára szállított ebédlőház „művészi részleteit” tartalmazó ládákat is, melyek addig Bródy Frigyes Fő utcai házában pincéjében voltak elrejtve.⁵⁷ Kőszeghy Elemért újfent megbízzák a Rákóczi Múzeum vezetésével, és 1939. június 13-án kelt, gróf Zichy Istvánhoz, az Országos Magyar Történeti Múzeum igazgatójához intézett levelében⁵⁸ kéri a kassai múzeum Budapesten biztonságba helyezett anyagából visszaküldeni azokat, „amelyeknek visszahelyezése a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum újrárendezési munkálatainál immár időszerűvé vált”. A levélhez csatolt jegyzékben több rodostói emlék között szerepel „a/ II. Rákóczi Ferenc karosszéke..., c/ 6 drb. fagyertyatartó, esztergályozott és faragott, eredetileg ezüstösre festett. Állítólag a fejedelem kezemunkái.”⁵⁹ A kassai múzeumnak visszaadott tárgyak jegyzékén⁶⁰ június 26-án Kőszeghy aláírásával igazolta azok átvételét.

Mihalik Sándor, a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum 1939-ben kinevezett igazgatója 1943-ban beszámol a Lux Kálmán tervei alapján a Hóhérbástyában létesülő kassai Rodostó építési munkálatairól, s hogy abba „nemcsak Rákóczi bűvös szépségű rodostói ebédlődiszei kerülnek, hanem a mellette lévő kis szobákban elhelyezzük azokat a tárgyi emlékeket is,

56 Voit (1943) pp. 191–193., kép p. 194.

57 1937-ben új bérló költözött a Bródy-házba, ekkor bukkantak rá a „da Rodosto via Fiume” feliratú ládákra. A szállítás során és a nedves pincében megsérült, károsodott stukkótáblákat és faalkatrészeket Szentiványi Endre és Farkas Tivadar restaurálta „...kiváló szakértelemmel, dr. Szentiványi Gyula utasításai szerint”. Mihalik (1941) pp. 84–87. „A vörösesbarna kencével bevont és elpiszkolódott festett falécek és alakzatok visszakapták eredeti elefántcsont színüket s gyönyörűen érvényesültek rajtuk a ráfestett virágok, indák, levelek, csodás színükben tündöklő csoportjai, díszítményei, melyeket Rákóczi sajátkezűleg varázsolt oda.” Lux (1943) pp. 6–7.

A Rodostóban 1933-ban megnyílt Rákóczi-ház épületének felújítását az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) 1981–1982 között végezte. Ennek kapcsán felmérték az ebédlőház Kassára szállított elemeit és azokról másolatokat készítettek. Megállapították, hogy a fent említett beavatkozás során „a faberendezést annak idején nem restaurálták, hanem újra, illetve átfestették. (...) kiderült, hogy a bútortartó felületén nem kettő, hanem három festett réteg található... egy első, ideiglenes festés vagy alapréteg, amely azonban nem található meg mindenhol. Ezen helyezkedik el a Rákóczi kori festett réteg, majd ennek tetején az 1939-es helyreállítás átfestése. A... felső réteg nem mindenben követi az eredeti mintát. (...) Még az sem volt tisztázható, hogy 1939-ben milyen mértékben cserélték ki az eredeti korhadtnak elemeket. (...) a legutolsó felújítás színei beszennyeződtek és a lakkozás is megbarnult.” Bérczi (2007) pp. 127–128.

58 Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum, Kassa, 145(7?)/1939. 162/1939. Főigazgatói irattár, MNM Központi Adattár.

59 Jegyzék a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak Budapesten biztonságba helyezett anyagából 1939. évi június hó 3. hetében visszahelyezni szándékolt tárgyakról. Kőszeghy leveléhez (lásd 58. jegyzet) csatolt jegyzék. 162/1939. Főigazgatói irattár, MNM Központi Adattár.

60 Két jegyzék van. Az egyiken felsorolt tárgyakat (53 tétel), köztük a karosszéket (28. tétel) és a gyertyatartókat (29. tétel) a Bíró és társa cég szállította Kassára. Az Orsz. Magy. Történeti Múzeum 1939. június 22-én kelt megbízó levele, a cég átvételi elismervénye és az átvett tárgyak jegyzéke is csatolva van az irathoz. A másik jegyzéken (244 tétel) Domanovszky személyes szállítása megjegyzés szerepel. 162/1939. Főigazgatói irattár, MNM Központi Adattár.

10. a–b kép. a) A karosszék a Magyar Nemzeti Múzeumban (MNM) a Rákóczi-emlékkiállításon 1953-ban.
b) A háttámla még törött volt (részlet)

Fig. 10 a–b. a) The armchair in the Rákóczi Memorial Exhibition staged by the Hungarian National Museum (HNM) in 1953. b) The backrest was still broken then (detail)

melyek a Fejedeleme franciaországi és törökországi bujdosásaiból maradtak fenn”.⁶¹ Az épület ugyan elkészült, de berendezését a II. világháborús események meggátolták,⁶² a karosszék a gyertyatartókkal együtt azonban egy rövid kitérőtől eltekintve Kassán maradt az 1967-es műtárgycseréig.⁶³ A kitérőt az 1953-as Budapesten, több hazai intézmény

61 Mihalik (1943/a) p. 207.; Mihalik (1943/b) p. 23. Az ebédlőházról lásd még Mihalik (1941) pp. 84–87.; Lux (1943) pp. 6–7.

62 A Kelet-Szlovákiai Múzeumhoz tartozó épületben 1991-ben nyílt meg Rákóczi-kiállítás. Németh (1994) pp. 318–319.; Pollack (2016) p. 5.

63 Kassa 1941-es bombázását követően 1943-ban a légítámadások elől a múzeum (egyes iratok szerint a múzeumi anyag 1942-ben, lásd Keresztes 2016. 1. forrás) és a kincstár kivételével a dóm műtárgyait ládába csomagolva Hejcére, a püspöki kastély pincéjébe menekítették. Egyes publikációk 4000 múzeumi tárgyat említenek, de mibenlétükről és arról, hogy a karosszék is köztük volt-e, nincs adatunk. A múzeumi tárgyakat 1945. május végén visszaszállították Kassára, míg egyes szárnyasoltárok és szobrok csak 1946 őszén kerültek vissza a dómra. Bővebben: Éri (2008/a), (2008/b); Viszlay (2012); Keresztes (2016).

együttműködésével szervezett *Rákóczi-emlékkiállítás 1703–1953* című esemény jelentette, „melynek segítségével sietett a baráti Csehszlovák és Román Népköztársaság is, örömmel bocsátotta a kiállítás rendelkezésére a kosicei Múzeumban őrzött ereklyéket, illetőleg a budapesti és a kolozsvári Múzeum Rákóczi vonatkozású emlékeit”⁶⁴ (10. kép).

A fenti kutatási eredményeket összegezve megállapítást nyert, hogy a Thaly által 1888-ban II. Rákóczi Ferenc egykori rodostói kápolnájában fellelt karosszék 1905-ben került a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ezt követően 1910 és 1918 között a Kassai Rákóczi Múzeumban, majd az ismertett történelmi események miatt 1918 és 1938 között a MNM-ban, 1938-tól 1967-ig – az 1953-as Nemzeti Múzeumi kiállításra kölcsönzés kivételével – a kassai múzeumban volt.

A karosszék restaurálása

Az 1996-os restaurálást megelőző beavatkozások

A Felsőmagyarországi Múzeumnak 1910-ben történt átadásakor az átvételi elismervényben feltüntették, hogy a karosszék „karfája letörött s lábai csonkák”.⁶⁵ A Rodostóban készült, Szádeczky által 1903-ban közölt fényképen a szék háttámlája a jobb karfa felett valóban sérültnek látszik, bal első lábának vége pedig hiányzik (5. kép). A láb a tárgyat a kassai múzeum kiállításán bemutató képen (7. kép) még hiányos, míg egy beazonosíthatatlan korú, a Történelmi Tárban őrzött, feltehetően az MNM-ben készült felvételen⁶⁶ (8. kép) és az Oberschall által 1939-ben publikált fotón már kiegészített (9. kép).

Ez utóbbi fényképen (9. kép) a szék „elülső frontját, dús virágos és leveles faragás ékíti”,⁶⁷ ami a korábbi rajzokon és felvételeken (1., 5., 7–8. kép) nincs a tárgyon, és a leírások sem említik. Oberschall nem tér ki arra, hogy vannak-e ilyen elemek a szék két oldalán is. Egyetlen, a szerző által ismert, a kassai múzeumban 1913-ban készült felvétel (7. kép)⁶⁸ alapján következtethetünk arra, hogy a káva alatt már korábban is volt faragott díszítőelem, de csak a bal oldalon, mert annak hátoldala, ha nem is élesen, de kivehető a képen. Nem tudhatjuk, hogy ez a széken volt-e annak Rodostóból Magyarországra kerülésekor,⁶⁹ mert a megjelent írások nem szol-

64 Rákóczi-emlékkiállítás 1953. p. 5., a székről p. 22., kép p. 40., képaláírás: *Rákóczi rodostói karosszéke. (A kosicei múzeumból.)*

65 231/1910. Érem és Régiségtár, MNM Központi Adattár. Felsőmagyarországi Múzeum 88/910. sz. Hivatalos elismervény. Ugyanitt a gyertyatartók állapotáról: „...hat db. töredezett és szúette fából esztergályozott s faragott gyertyatartó”.

66 A láb kiegészítésére utaló iratot nem sikerült találni az MNM Adattárában. A Történelmi Tár közlése szerint nincs fotó-leltárkönyvük. Datálható fotók hiányában nem tudhatjuk, hogy a beavatkozás a kassai felvétel feltételezett készítési ideje – 1913 – után még az ottani múzeumban vagy a szék 1918-ban újra Budapestre kerülését követően történt.

67 Bárányné Oberschall (1939) p. 28., 32. kép.

68 A felvételre Debreczeni-Droppán Béla hívta fel a szerző figyelmét, aki ezúton köszöni az Adattárban végzett kutatáshoz nyújtott segítséget is, ahogy a Központi Adattár minden dolgozójának.

69 Vagy esetleg a tárgyhoz tartozó elemként, de arról leválva érkezett, ugyanis Szádeczky a rodostói sekrestye leírásakor említ egy faragványt, amiről azonban nem közölt felvételt, s aminek későbbi sorsáról jelen ismereteink szerint nem szól több tudósítás: „A sekrestyében álló ruhaszekrény fölött egy faragott, kékszínű virágokkal kifestett párkánydisz állítólag a fejedelem saját munkája. Remek munka, magyaros motívumokkal.” Szádeczky (1903) p. 32. Lehetséges, hogy ez a sekrestyében őrzött „párkánydisz” a karosszék faragott eleme volt és azzal együtt Magyarországra szállították, majd felhelyezték a káva bal oldala alá? Természetesen bizonyítékok hiányában ez nem több merész feltételezésnél.

nak róla, a korábbi rajzok és fotók (1., 5., 7–8. kép) pedig szemből, illetve kissé a jobb oldala felől mutatják a tárgyat. A restaurálás során kiderült, hogy az említett bal oldali faragvány festéstechnikája megegyezett a székvázéval, míg az elülső és a jobb oldali faragott elemeké nem. Ez utóbbiak faragása és hátoldaluk festésének mintázata is kissé eltér a bal oldali díszítőelemétől (12. kép), amely alapul szolgálhatott elkészítésükhöz. Dokumentációk hiányában nem lehet pontosan tudni, mikor kerültek fel a káva alá, feltételezhető azonban, hogy az 1935. évi Rákóczi-kiállítás⁷⁰ kapcsán, ugyanis a Történeti Osztály ez utóbbi évről szóló jelentése a kiállításhoz végzett feladatok között sorolja fel „Rákóczi sajátkezűleg faragott karosszékeinek eredeti állapotába való helyezését”.⁷¹ Erről a beavatkozásról sem áll rendelkezésre részletes dokumentáció, azonban az iratcsomóban két, különböző kézírással írt – az asztalosmunkákat felsoroló, aláírás nélküli⁷², valamint a Dr. Váli László által jegyzett⁷³ – beszámolóban is szerepel a karosszék és a hat gyertyatartó restaurálása. Ezek alapján valószínűsíteni lehet, hogy a famunkákat Mayhen Menyhért, a múzeum műasztalos, míg a festett felületek restaurálását Váli végezte.⁷⁴ A háttámlát azonban ekkor még nem javították, a rendelkezésre álló képek tanúbizonysága szerint a széket az 1953-ban az MNM-ben rendezett Rákóczi- emlékkiállításon is törött háttámlával mutatták be (10. a–b kép). Először a műtárgycsere után, a *Rákóczi-emlékek Rodostóból* című kiállításon 1970-ben készült felvételen nincsenek nyomai e sérülésnek (11. kép).

11. kép. A szék az MNM 1970-ben rendezett kiállításán

Fig. 11. The chair in an exhibition staged by the HNM in 1970

70 A kiállítás vezetőjében nem közölték képet a karosszékről, a Rákóczi-emlékkönyvben pedig egy korábbi – a Szádeczky által 1903-ban közölt – felvétel szerepel. Lásd 44. lábjegyzet.

71 Jelentés a Magyar Történeti Múzeum Történeti Osztályának 1935. évi állapotáról. 55-1936 TO, MNM Központi Adattár.

72 „...6 drb. Rákóczi gyertyatartó, Rákóczi szék javítása.” Asztalos munkák 1935-ben (n.n), 55-1936 TO, MNM Központi Adattár.

73 „A hagyomány szerint Rákóczi által Rodostóban faragott és használt templomi karszék restaurálása. Ugyancsak Rákóczi (?) által faragott hat drb. templomi fagyertyatartónak megmunkálása.” Jelentés az 1935-ik évben a M. Történelmi Múzeum restauráló laboratóriumában végzett munkálatokról (Dr. Váli László) 55-1936. TO, MNM Központi Adattár.

74 Mayhen Menyhért 1915-től 1959-ig tevékenykedett az MNM-ben, Korek (1982) pp. 241–243. Dr. Váli László jogász, festő, 1911 és 1919 között a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumban dolgozott. 1913-ban „A vall. és közokt. m. kir. miniszter úr dr. Váli Lászlót, a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum tollnokát ez állásában f. é. okt. hó 29-én 249,672/IU. sz. a. kelt rendeletével végleg megerősítette.” MKÉ (1913). p. 278. 1919 után, 1935-ig, a Szépművészeti Múzeumba való távozásáig pedig az MNM-ben dolgozott. Bővebben lásd Morgós (2005) pp. 41–42.

A karosszék motívumairól és színeiről Beszédes a következőket jegyezte fel: „szín fehér, zöld szél, virágok”.⁷⁵ Ezzel szemben az 1935-ös Rákóczi emlékkiállítás leíró lajstroma „fehér alapon kék szegélyezést” említ.⁷⁶ Oberschall pedig csak felsorolja a színeket – „fehér alapon kék, rózsaszín és zöld színezés” –, alkalmazásuk helyére nem tér ki.⁷⁷ A szegély leírásánál a zöld, illetve kék szín közötti eltérés feltehetően abból származhat, hogy a Váli által végzett restaurálás során eltávolításra kerülhetett a karosszék korábbi megsárgult bevonata, vagy esetleg egy átfestésréteg.

12. kép. A káva és az alatta lévő eredeti bal, valamint az eltérő mintázatú, pótoló előoldali faragvány hátoldala

Fig. 12. The reverse side of the apron; and, below it, the reverse side of the original carving on the left-hand side and the reverse of the differently-decorated replacement carving on the front side

A leltári karton leírása alapján a karosszék állapota „igen rossz” volt az 1967-ben lebonyolított műtárgycsere idején. Bánkúti szóbeli közlése szerint viszont a Kassáról hazatért tárgyon csak kisebb javításokat végeztek, amikor a Fővárosi Művészi Kézműves Vállalatnál másolatot készítettek róla a rodostói Rákóczi Múzeum kiállítására.⁷⁸ Ezt az ellentmondást nem tudjuk feloldani, mert egy újságcikken kívül⁷⁹ sem a másolatkészítésről, sem a szék javításáról nem sikerült írásos vagy fényképes dokumentációt találni. Feltételezhető azonban, hogy a másolatkészítés kapcsán e vállalatnál történt a karosszék íves háttámlájának jobb oldalán a törött rész cseréje, a bal karfa hiányának és a karfatartó oszlopok egyes részeinek pótlása, a karfák kávéhoz csavarokkal való rögzítése, valamint e munka során kerültek a káva belső sarkaiba új, szintén csavarokkal rögzített sarokerősítések is (12. kép).⁸⁰

⁷⁵ Lásd 13. lábjegyzet.

⁷⁶ Rákóczi emlékkiállítás. Leíró lajstrom (1935) 9. 6. tétel.

⁷⁷ Bárányné Oberschall (1939) p. 28.

⁷⁸ A rodostói kiállítás 1968-ban nyílt meg. A másolatot Szabó László, a vállalat „restaurátora” készítette, aki egy, a *Népszavában* 1974-ben megjelent interjú során a következőket nyilatkozta: „Nemrég a török és a magyar állam között olyan megállapodás jött létre, hogy nekünk adják a széket, ha élethű másolatot kapnak róla. Ezt készítettem el én. Legalább harmincféle virág volt rajta, de az igazán nehéz mégsem a faragás volt, hanem annak a kétszáz-kétszázötven évnél az eltüntetése. Olyan élethűen kellett megcsalni az időt, hogy ne vegye észre a szem melyik a régi, melyik az új.” Vathy (1974) p. 7. A karosszék Magyarországra kerülésének történetéről nyilvánvalóan sem a nyilatkozó, sem az újságíró nem informálódott.

⁷⁹ Lásd 78. lábjegyzet.

⁸⁰ A másolatkészítés és a restaurálás megrendelésének az MNM Központi Adattárában a Főigazgatósági iratok között nincs nyoma. A Történeti Tár őrzi az Újkori Osztály iratanyagát, amiben szerzőnek nem volt lehetősége kutatni, a Tár munkatársaitól kapott tájékoztatás szerint az iktatókönyvekben nem szerepel a fentiekkel kapcsolatos adat. A Fővárosi Művészi Kézműves Vállalat 1993-ban megszűnt, iratai a Budapest Főváros Levéltárába kerültek. A nyolc folyómeternyi anyag még feldolgozás alatt áll, ennek ellenére, az 1967–1974 közötti kelt, restaurálásokra és egyéb múzeumi megrendelésekre vonatkozó iratokat jelen cikk szerzőjének rendelkezésére bocsátották, azonban azok között a karosszék restaurálásáról, illetve másolatkészítéséről szóló nem volt. Dr. Morgós András – restaurálástörténeti kutatásaira alapozott – szóbeli közlése szerint az MNM gyűjteményéből több festett bútort az említett vállalatnál „restauráltak”.

13. kép. A karosszék az 1996-os restaurálás előtt
Fig. 13. The armchair before the conservation
work performed in 1996

14. a–b kép. Fővárosi Művészi Kézműves Vállalatnál
készült másolat (részletek). II. Rákóczi
Ferenc Múzeum és Emlékház, Rodostó
Fig. 14 a–b. Copy of the chair, made at the Budapest
Artistic Handicrafts Company, details.
Francis II Rákóczi Museum and
Memorial House, Rodosto

Az 1953-ban és az 1970-ben az MNM-ben rendezett kiállításokon készült felvételeket, valamint az 1996-os restaurálás előtti képet összehasonlítva (10. a–b, 11., 13. kép) úgy tűnik, hogy a felsoroltakon és a háttámla fakiegészítésének rekonstrukciós festésén túl a karosszéken az alapszín, a keretelés és a virágmotívumok javítását, „felfrissítését” is elvégezték a vállalatnál. A Rodostóba került másolat pedig mindezek alapján készült (13. és 14. a–b kép).⁸¹

A karosszék restaurálása a múzeum 1996-ban nyílt új történeti kiállítása alkalmából

A különböző publikációk hol Rákóczi saját kezű munkájának⁸² vagy a hagyomány szerint saját kezű munkájának,⁸³ hol rodostói berendezéséhez tartozó bútorként⁸⁴ említik a tárgyat. A restaurálás kapcsán felmerült az a kérdés is, hogy a karosszék valóban Rodostóban készülhetett-e. A saját kezűség eldöntése nem a restaurátor feladata, azonban megemlítiük, hogy „Rákóczi virágzó ipartelepeket létesített birtokain, udvarában kéziüzemeket tartott, kastélyait Barát Péter, a híres egri asztalos rendezte be ízig-veéig magyar s mégis európai

81 A 14. a–b képet Dr. Morgós András bocsátotta szerző rendelkezésére, köszönet érte.

82 Szádeczky (1903) pp. 34–35.; Hampel (1905) p. 37.; Rákóczi-emlékkönyv (1935) p. 239.; Lux (1943).

83 Rákóczi emlékkiállítás. Leíró lapstrom 1935. p. 9., 6. tétel; Bárányiné Oberschall (1939) p. 28.; Voit (1993) p. 205.

84 Thallóczy (1905/a).

színvonalú bútorokkal”.⁸⁵ A rodostói száműzetés éveiben pedig Mikes Kelemen szerint „a fejedelem ebéd után... mint... valamely mesterember” fűrt, faragott, vagy esztergában dolgozott.⁸⁶ Cézár de Saussure, Rákóczi „udvari nemesembere” is említést tesz arról, hogy a fejedelem a Rodostóban rendelkezésükre bocsájtott házakon „állandóan alakítgat, ...különösen az utóbbi négy-öt esztendőben, amióta az a kedvtelése s abban leli örömét, hogy csinosítgassa és kényelmesebbé tegye azt a helyet, ahol lakik. (...) pihenésül esztergálás-sal szórakozik; nagyon csinos kis elefántcsont tárgyakat készít; rajzolgat is hébe-hóba, mégpedig nagyon ügyesen.”⁸⁷ Rákóczi maga így vall ebbéli tevékenységeiről az Úrnak: „Ha valamiféle megengedett és tisztességes szellemi fölülülést űzök, festek vagy szobrászkodom, semmi másra nem gondolok, csak arra, amit csinálók és egészen átadom magam a munkának, annyira, hogy még a munka megszakítása után is hosszú ideig hatása alatt állok, és folytatni vágyom. Az efféle munka nem ragad ugyan el az imádságnak szentelt óráktól, de nem mindig engedi, hogy megfeledkezsem róla, és e munkák az ellenségeim, gúnyt űznek belőlem közéd és közém állnak.”⁸⁸

Rákóczi rodostói házában halála után hátramaradt bútorokról pedig így emlékezett meg a főkamara: „egy asztalt, egy széket, amelyet ő maga talált ki, nem adta volna köves portékáért... az asztalos és a lakatos többet nyertek rajta, mintsem az ötvösök”.⁸⁹ Mindezek alapján a fejedelem akár maga is készíthette a karosszéket, vagy tervei alapján asztalos kivitelezte azt. A tárgy feltételezett készítési idejének uralkodó stílusjegyeit hordozza. Formája – faragással díszített, papucsvégű cabriole lábai, az íves lábösszekötők, a váza formájú, áttört faragású, egyenes háttámla – megfelel a kor európai bútorainak. Thaly a karosszék legfőbb ékességének a háttámla tetején lévő, „rózsákkal gazdagon rakott nyílt virágkosarat” tartja, amit a török női sírkövek díszítményeivel állít párhuzamba⁹⁰ (15. kép).

A rózsa és gyümölcsmotívumok alkalmazása azonban nemcsak ezekre volt jellemző, hanem a belső terek díszítésére is keleti és nyugati országokban egyaránt. Jelen vannak

85 Voit (1993) p. 206.

86 Mikes 88. levél, Rodostó, 24. 1728. martti. <https://mek.oszk.hu/00800/00880/html/mikes4.htm> (2020. 07. 26.)

87 Saussure, de (1999) p. 227. Kelt Rodostóban, a Propontisz partján, az 1734-ik esztendő március havának 13-ik napján.

88 Rákóczi (1719) pp. 308–309. A fejedelem a *Confessio* második és harmadik könyvét már török földön írta. Az utóbbit, melyből idéztünk, 1719 decemberében még – Rodostóba költözése előtt – Jenikőjben fejezte be.

89 Mikes 118. levél, Rodostó, 15. novembri 1735. <https://mek.oszk.hu/00800/00880/html/mikes6.htm> (2020. 07. 26.)

90 Thaly (1893) p. 42.; „...az oszmánkori temetőkből csak a 17. században jelennek meg a női sírjelek..., és csak női sírköveken volt jellemző a virágdíszítés, míg a mai temetőkből mindkét nemhez tartozók sírkövén látható.” Bartha (2006) p. 115., p. 138. „A 17. század végétől újabb jelképekkel gazdagodik a temetőkultúra: a virágcserepből, vázából futó növényekkel. A rózsán, szegfűn kívül a népi narkotikum, a mák is megjelenik mint az örök álom jelképe. A barokkal pedig feltűnik a körtével, almával, szőlővel rakott gyümölcsöstál, amely a 19. századig jellegzetes díszítése marad a törökországi sírjeleknek.” Bartha (2006) p. 121. „A legdíszesebben kimunkált példányok a 18. századtól maradtak ránk, amikoris a kőfaragó művészetet megéri a barokk stílusa.” Bartha (2006) p. 116. kép: „Női sírjelek a 18. századból Isztambulban”. Szerző köszönettel tartozik Bartha Júliának (PhD) orientalistának, etnográfusnak, a Magyar Tudományos Akadémia Köztudományi Osztályának, a Damjanich János Múzeum Néprajzi Osztályának ny. vezetőjének az általa készített felvételek rendelkezésre bocsátásáért.

15. kép. 18. századi női sírjel, Mevlevi kolostorkert, Isztambul

Fig. 15. Headstone for a woman, 18th century, Mevlevi monastery garden, Istanbul

16. kép. Rákóczi ebédlőházának másolata, Rodostó,

MNM – II. Rákóczi Ferenc Emlékház és Múzeum

Fig. 16. Copy of Rákóczi's dining room, HNM – Francis II Rákóczi Museum and Memorial House, Rodosto

17. kép. „Gyümölcsös szoba”, Topkapi Palota, Isztambul

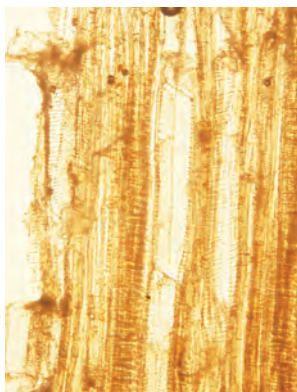
Fig. 17. 'Hall of Fruit', Topkapi Palace, Istanbul

mind a fából készült falburkolatokon, mind a falakon, ahogy Rákóczi ebédlőházában is (16. kép).⁹¹ Az oszmán-török tervezőművészet egyik legszebb példája erre III. Ahmed szultán „Gyümölcsös szobája” a Topkapi palotában (17. kép).

91 „Az ebédlő palota fő ékességét a falak díszítése és az ablakok művészi alkotása teszi. A terem falát legfelül szépen kifestett parkány s alatta rózsákkal ékes, kidomborodó gipsz-mívű, szintén kifestett rámászat ékesíti. Ezen alól kezdődnek a felső sor ablakai, melyek között virágszegélyű hosszú-négyszög alakok töltik be. Ezeknek közepén pedig bőségszaru formájú tartóban mindenféle gyümölcs-csoportozatok ábrázolván, kidomborodó olasz stucco munkából. Tizenöt ilyen pompás gyümölcs-egyveleg mosolyog le ránk a három oldalról, mind ép, színpompás állapotban.” Szádeczky (1904/b) p. 620. Voit szerint: „Az intérieur minden ízében török ugyan, a paneau-kban látható gyümölcs-csendélet színezett stukkói mégis emlékeztetnek a krasznahorkai vár Rákóczi-szekrényének hasonló orommotívumára.” Voit (1993) p. 206., 198. kép, p. 204.

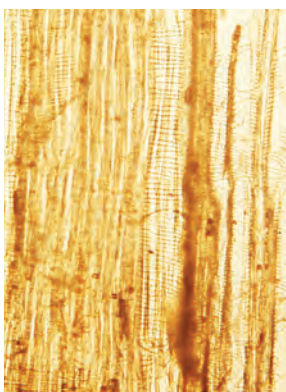
18. a kép. A háttámla faragásából vett minta radiális hossz-metszete, hársfa, mikroszkópos felvétel

Fig. 18 a. Radial longitudinal section of a sample taken from the carving on the backrest, basswood, microscopic photograph

18. b kép. A káva alatti egyik pótolat faragványból vett minta radiális hossz-metszete, hársfa, mikroszkópos felvétel

Fig. 18 b. Radial longitudinal section of a sample taken from one of the replacement carvings below the apron, basswood, microscopic photograph

18. c kép. Összehasonlító minta: *Tilia Cordata* Mill. radiális metszet (forrás: www.woodanatomy.ch)

Fig. 18 c. Reference sample for purposes of comparison: *Tilia Cordata* Mill. (www.woodanatomy.ch)

Voit szerint a karosszék „keleties szerkezeti elveket szolgáltató meg barokk formanyelven”. Keleti hatásnak tartja az alacsony ülést, melyre hasonló magyarországi példát hoz korábbi időből is.⁹² Esetünkben az ülés magassága lehet Rákóczi rodostói török házának építészeti adottságaihoz alkalmazkodó is,⁹³ de az alacsony ülés magasság nem ritka a kor más európai bútorainál sem.

Annak a kérdésnek a tisztázására, hogy a szék Rodostóban készülhetett-e, a faelemek alapanyagának meghatározásától reméltük a választ, ezért az eredeti és a pótolat részek anyagának összehasonlítása céljából mintákat vettünk a szék kávjából, a hátsó láb pótlásából, a háttámla oldalán lévő eredeti és a káva alatti egyik pótolat faragásból. A mintákból anatómiai gyorsmetszeteket készítettünk.⁹⁴ Az utóbbi két faanyag hársfának bizonyult. Mindkettő radiális hossz-metszetén jól megfigyelhető volt a hársra jellemző spirális

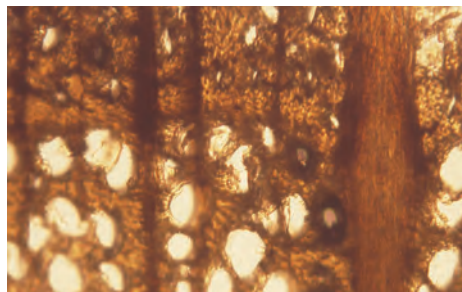
92 Thökölly István egykor a késmárki várban volt széke. Voit (1993) p. 205., 150. kép, p. 163.

93 Az ebédlőház leírásáról: „Az emeletet egyetlen nagy ebédlő-terem foglalja el, melynek hossza 9, szélessége 6 méter, magassága több mint 4 méter. A terem ajtó melletti végén a padlózat 2 m. szélességben alacsonyabb, mint a középén, viszont hosszában és a homlokzatrészen (1 m. szélességben) még magasabb padozat vonul végig a terem körül.” Szádeczky (1904/b) p. 620. „Az ablakok alatt húsz cm magasságban dobogó futott körbe. Díszes szőnyegekkel, párnákkal és alacsony ülésekkel borították ezt s itt ültek török szokáshoz hasonlóan a száműzöttek. A virágdíszes lécekkal keretelt alsó ablaksor ugyancsak 20 cm magasságra volt a dobogótól, a bujdosók tehát valóságban az ablakban ültek”. Thaly (1893) pp. 29–34.; Mihalik (1941).

94 A mintavételekre a tárgy restaurálását követően, de még a kiállítása előtt került sor. A mintákból az anatómiai metszeteket a szerző készítette, a vizsgálatokat dr. Babos Károly (ELTE Növényismereti Tanszék) végezte.

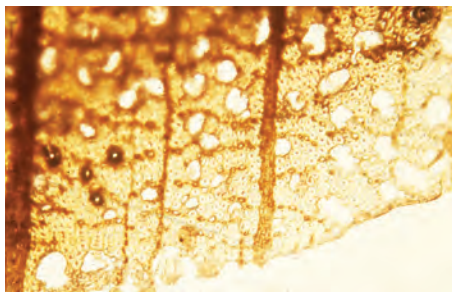
19. a kép. A kávból vett minta keresztmetszete, bükkfa, mikroszkópos felvétel

Fig. 19 a. Cross section of a sample taken from the apron, beechwood, microscopic photograph

19. b kép. A láb pótlásából vett minta keresztmetszete, bükkfa, mikroszkópos felvétel

Fig. 19 b. Cross section of a sample taken from the repair to the leg, beechwood, microscopic photograph

19. c kép. Összehasonlító minta: *Fagus sylvatica* L. keresztmetszet (www.woodanatomy.ch)

Fig. 19 c. Reference sample for purposes of comparison: *Fagus sylvatica* L., cross section (www.woodanatomy.ch)

falvastagodás, ami mind a kis-, mind a nagylevelű hársra (*Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop.)⁹⁵ jellemző (18. a–c kép).⁹⁶

A láb kiegészítése és a káva bükkfából készült (19. a–c kép).⁹⁷ A *Fagus silvatica* (európai bükk vagy közönséges bükk) 600 és 800 méter között honos, míg a *Fagus orientalis* (keleti bükk) termőterülete a Kelet-Balkán. Keresztmetszeti képük teljesen megegyezik, anatómiai jegyeik alapján nem különböztethetők meg. A vizsgálat eredményeként megállapítást nyert, hogy a szék kiegészítéseivel az alapanyagaival azonos fafajokat alkalmaztak, azonban a fent ismertetettek miatt nem lehetett meghatározni a faanyagok származási helyét.⁹⁸

95 A *Tilia cordata* Mill. szerte Európában elterjedt, csak északon és délen ritkul meg, majd tűnik el teljesen. A *Tilia platyphyllos* Scop. főképpen Közép- és Dél-Európában elterjedt faj.

96 Összehasonlító metszetet lásd még Babos et al. (1979) p. 161., 127. ábra.

97 Összehasonlító metszetet lásd még Babos et al. (1979) p. 180., 144. ábra.

98 Kormeghatározásra nem volt lehetőség.

20. kép. Alapozás- és festékréteg-hiányok a támla hátoldalán

Fig. 20. Gaps in the ground, and in the paint, on the reverse side of the backrest

21. kép. Besötétedett pótlás, átfestett keretelés

Fig. 21. Darkened repair, overpainted framing

22. kép. A pótlás hátoldala

Fig. 22. The reverse side of the repair

A restaurálásra átvett karosszék⁹⁹ felületét vékony, barnás, erősen kopott bevonatréteg fedte, melyen keresztül áttűnt a festékréteg repedezettsége. A faalapra felhordott rétegek sok helyen – különösen a háttámla hátoldalán – felváltak, peregtek, kisebb-nagyobb területeken már hiányoztak (20. és 22. kép). A pótlások festése besötétedett, a karosszék alapszínén, a virágmotívumokon és a keretelésen különböző textúrájú és színű javítások látszottak (21. kép). A tárgy hátoldalán megfigyelhető volt – amit az előoldalon az alapozás és festékrétegek eltakartak –, hogy a Fővárosi Művészi Kézműves Vállalatnál a háttámla törött részét nem kiegészítették, hanem eltávolították úgy, hogy a szék eredeti anyagát egyenesre vágták, majd egy új elemet illesztettek be (21–22. kép).

A festékrétegekből vett minták mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatainak vizsgálata¹⁰⁰ eredményeképpen bebizonyosodott, hogy a virágok, indák, valamint a faragott rózsák, szőlőfürtök festését a javítások során helyenként áthúzták, megerősítették, a szék elemek széléin futó keretelést teljesen átfestették. Savas fuxinnal végzett mikro-kémiai teszt

99 Az MNM állandó történelmi kiállításának megújítása során az 1990-es években a bútort hosszabb időre a múzeum törökbálinti raktárában tárolták, ahol Scheinring József bútorrestaurátor kollégával rovarfertőzést észleltünk. Ezért az ott őrzött, valamint az új kiállításon bemutatni tervezett fatárgyakat a múzeum épületében, a nyílászárók fóliával történt lezárása mellett foszforhidrogénnel fertőtlenítették. A fertőtlenítést Deák Endre, a Dobó István Vármúzeum akkori főrestaurátora vezetésével gázmester végezte.

100 Török Klára készítette a mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatok, és végezte azok mikro-kémiai tesztekkel történt vizsgálatát. UV- és BV-sugárzásban nem készültek a mintákról felvételek.

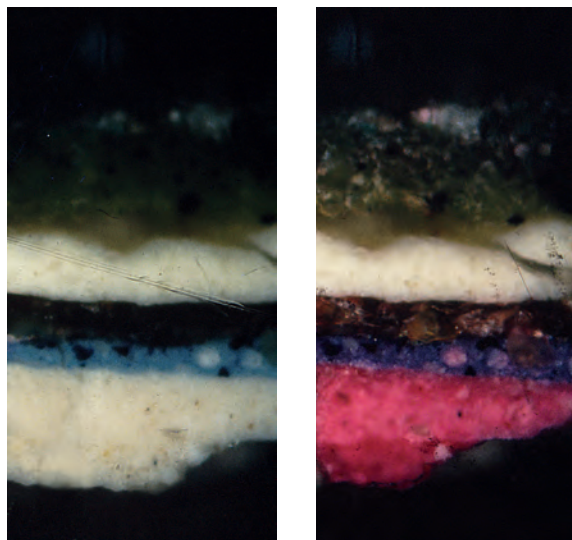
során az ezekből vett mintákon a fa hordozóra felvitt fehér réteg a fehérjetartalmú kötőanyagokra jellemző, vörös elszíneződést mutatott, az erre a rétegre felhordott, különböző színű festékrétegek is részben elszíneződtek, míg a felettük lévő fehér és a további színes rétegek egyáltalán nem (23. a–b kép).

A karfa kiegészítéséről, valamint a káva alatti, elő- és jobb oldali faragványról vett minták mikroszkópos keresztmetszetén csak egy sárgásfehér és azon az adott motívumoknak megfelelő színes rétegek voltak, melyek a savas fuxinra szintén nem reagáltak színváltozással. Ez, valamint a már említett faragás- és mintázatbéli különbségek, továbbá a tárgyról készült, ismertetett felvételek alátámasztják azt a feltevést, hogy a két faragvány utólag került a karosszékre, míg a bal oldali díszítőelem – festésének rétegszerkezete alapján – lehet a karosszék eredeti tartozéka.

A Körmöczi Katalinnal, az Újkori Osztály akkori vezetőjével történt konzultáció során az a döntés született, hogy a megbarnult bevonat, valamint az átfestések eltávolításra, míg a formailag megfelelő fapótlások és faragványok megőrzésre kerülnek. A kötőanyagok részleges különbözősége miatt a javítások során felhordott bevonat és a festékrétegek oldása Szuperkromofággal¹⁰¹ és dimetil-formamiddal sérülésmentesen kivitelezhető volt. E művelet eredményeképpen előtűnt a virág- és indamotívumok finom vonalvezetése és az árnyalással modulált keretelés (24. kép). Az egykor zöld színű levelek alakját ma csak barnás foltok jelzik, ahogy az már az 1953-ban készült felvételen (10. kép) és a restaurálás

23. a–b kép. Átfestett részből vett minta mikroszkópos keresztmetszet-csiszolata a) savas fuxinos megcseppentés előtt, b) savas fuxinos megcseppentés után

Fig. 23 a–b. Cross section of a sample taken from the overpainted area a) before staining with acid fuchsine and b) after the staining with acid fuchsine

101 Összetétele: 105 metanol, 85% diklór-metán, 5% ismeretlen komponens és paraffin. Gyártó: Első Vegyi Industria Rt.

24. a–b kép. Részletfelvételek a bevonat és az átfestések eltávolítása közben: a) a káva és a faragás részlete; b) a káva és az egyik láb részlete

Fig. 24 a–b. Details during removal of the coating and the overpainting layers: a) detail of the apron and the carving, b) detail of the apron and one of the legs

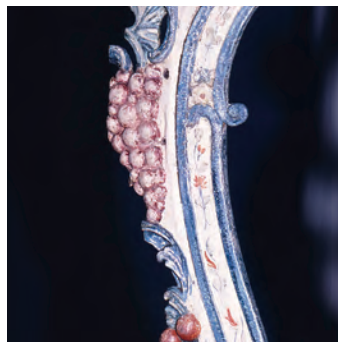
25. kép. A háttámla az átfestések eltávolítása közben. Az 1967 után készült pótlás színe nagymértékben elütött a feltárt felületekétől

Fig. 25. The backrest during removal of the overpainting layers. The colour of the repair made after 1967 greatly differed from the colour of the revealed surfaces

26. kép. A régi pótlás a festésének eltávolítása után az új rekonstrukciós festéssel

Fig. 26. The old repair after the removal of the old paint layers from the surface, with the newly reconstructed painting

előtt is látszott (21. kép). Feltehetően lazúros festésük fényre érzékeny szerves pigment használata okán¹⁰² vagy egy korábbi beavatkozás során nem megfelelően megválasztott oldószer alkalmazása következtében károsodott.

¹⁰² Az egykor zöld színt adó pigmentek és kötőanyaguk meghatározására nem volt lehetőség, mert a festésnek csak a „lenyomata” maradt meg, és nem lehetett megfelelő mennyiségű mintát venni. Egy esetleges vizsgálat eredménye a károsodás mértéke miatt feltehetően amúgy is bizonytalan lett volna.

27. kép. A feltételezhetően 1935-ben készült faragvány rekonstrukciós festés közben

Fig. 27. The carving, probably made in 1935, during reconstruction painting work

Az 1967 után készült kiegészítések színe nagymértékben elütött a feltárt felületekétől (25. kép). Ezért ezekről a pótlásokról az alapozás és festékrétegek eltávolításra kerültek. Az így kapott fafelületek enyvoldatos beecsetelés után vékony, enyves krétás alapozást kaptak. A karosszék többi részén a festékhiányok alapozásához nyúlenyves krétás kitt került alkalmazásra. A tömítések és az alapozás híg sellak oldatos levédése után a retusálás temperával, beilleszkedő technikával történt (26. kép).

A káva alatti, elő- és jobb oldali másodlagos faragványokról – mivel ezek színei is sokkal sötétebbek voltak a karosszék eredeti részein feltártaknál – belső oldalaik kivételével a festékrétegek leoldásra kerültek. Az alsó, sárgásfehér réteg azonban nem, mert megfelelő alpnak bizonyult a faragványok festésének – a bal oldali elem alapján történt – rekonstrukciósához. A rekonstrukció a sárgásfehér alapra vékonyan felvitt fehér temperarétegre szintén temperával készült, a muzeológus kérésére a megkülönböztethetőség érdekében az eredetinél egy árnyalattal világosabbra (27. kép). Végül az egész festett felület selyemfényű lakkbevonatot kapott, mely a retusok színét optikailag nem változtatta meg.¹⁰³

A bőr ülés párna restaurálása

A karosszék kiemelhető párnája vörösré színezett, növényi cserzésű kecskebőrrel borított (28. kép). A párnából hiányzott a tömőanyag, a hevedereket és a fakeretre feszített vásznat – valószínűleg azok tönkremenetele miatt – kivágták, csak nyomokban maradtak meg a keret belső oldalán (29. kép). A sarkokban, a széleken, ahol a bőrkárpit szorosan tartotta, néhány helyen összepréselődött növényi tömőanyag-maradvány volt, ami pontosan követte a bőr és a keret találkozásának ívét, s belőle a fakeret oldalsó széle és a bőr közé is beszorult egy kevés. Ez csak úgy lehetséges, ha a bőr felfeszítésekor került oda. A tömőanyag a vizsgálatok során tengerifűnek bizonyult (*Zostera marina* L.).¹⁰⁴ Sem a fakereten, sem a bőrön többszöri felszögelés nyoma nem látható. A Rodostóban készült Beszédes-féle rajzon a bőrkárpit szélén felszögelt díszítőszalag látszik (1. kép). A világos

103 Kreul fixativ. Gyártó: Kreul Künstlerfarben- und Maltuchfabrik, D-8550 Forchheim.

104 A tömőanyag vizsgálatát dr. Babos Károly végezte.

28. kép. A kiemelhető ülés párná restaurálás előtt
Fig. 28. The slip seat before conservation

29. kép. A kiemelhető ülés hátoldala restaurálás előtt
Fig. 29. Reverse side of the slip seat before conservation

30. kép. A repedezett bőrkárpít az enyvréteg eltávolítása közben
Fig. 30. Cracked leather upholstery during removal of the glue layer on its upper surfaces

Fig. 30. Cracked leather upholstery during removal of the glue layer on its upper surfaces

31. kép. A restaurált ülőpárna hátoldala
Fig. 31. Reverse side of the seat cushion after conservation

színű, préseltfejú, feltehetően réz díszszögekkel rögzített szalag az 1970 előtt készült felvételeken még a karosszéken látható, igaz – a rodostói fotó (5. kép) kivételével – az ülés bal első sarkánál sérült, hiányos (7–10. kép). A szalag és a díszszögek az 1970-es kiállításról származó fotón már nincsenek a tárgyon, de a szögnyomok megmaradtak (11. kép).¹⁰⁵ A bőrt kovácsoltvas szögekkel rögzítették a kerethez, melyek körül sok helyen szakadt, hiányos volt. Az ülésfelületen is volt több kisebb-nagyobb szakadás, a barkarétegen sűrű, mély és rendkívül szétnyílt repedések látszottak. A bőr felületét utólag felvitt fényes réteg borította – az anyagvizsgálat eredménye szerint¹⁰⁶ fehérje, állaga, viselkedése és szaga alapján állati enyv –, melytől sötétté vált. Feltehetően ez az enyvréteg okozta a repedések nagyfokú szétnyílását is, mert száradás után rendkívül merevvé, rugalmatlanná tette a bőrt.

105 A másolatok készítésekor (Rodostó, Kassa) nem figyeltek erre a részletre, nem rekonstruálták a szegőszalagot és a szögelés nyomát sem.

106 A vizsgálat ninhidrinnel történt, Timárné (1993) p. 14.

32. kép. A karosszék restaurálás után
Fig. 32. The armchair after conservation

A bőrkárpit restaurálását Kissné Bendefy Márta végezte. A bőr és a szögek mechanikus tisztítása után a megsötétedett enyvréteg oldódási próbák alapján víz, lanolin, pataolaj, szulfonált pataolaj és zsíralkohol-szulfát tartalmú likkerrel került eltávolításra (30. kép).

33. kép. A karosszék restaurálás után a Történeti kiállításon a Magyar Nemzeti Múzeumban (1996)

Fig. 33. The armchair after conservation at the Historical Exhibition in the Hungarian National Museum (1996)

Ezzel a kezelőszerrel kíméletesen lehetett tisztítani, és ugyanakkor lágyította is a bőrt.¹⁰⁷

A restaurálás során cél volt a bőrkárpit eredeti felerősítésének megőrzése, ezért nem lett lebontva a fakeretről, bár hiányainak és szakadásainak helyreállítása úgy könnyebben kivitelezhető lett volna. A bőrhányok pótlása így a keret hátsó nyílásán keresztül történt

növényi cserzésű kecskebőrrel, rizskeményítő-s ragasztással. A színoldalon a mély, merev barkarepedések széleinek visszaragasztásához többféle ragasztóanyaggal végzett kísérlet alapján – rizskeményítő, zselatin, rizskeményítő és Planatol¹⁰⁸ különböző arányú keverékei – a rizskeményítő és Planatol BB 1:1 arányú keveréke bizonyult a legmegfelelőbbnek.

Az ülés bőrkárpitjának restaurálása után annak kitömését nem lehetett hagyományos módon elvégezni, mivel fel volt feszítve a keretre. Ezért kárpitosvattával való kitömése alulról, a keret nyílásán keresztül történt. A keret kímélése végett a nyílásba ezután méretre vágott és lenvászonnal bevont Hungarocell (polisztirol) lap került, amit három felszögelt, lenvászonból varrott csík rögzít (31. kép). Így csak tizenkét szöveget kellett a fakeretbe verni, és négy szög kihúzásával a lap és a tömítőanyag bármikor eltávolítható.

Restaurálás után a karosszék a Magyar Nemzeti Múzeum 1996-ban megnyílt Történeti kiállításán nyert elhelyezést (32–33. kép),¹⁰⁹ abban a múzeumban, ahol Rodostóból való megérkezése után 1905-ben először bemutatták.

107 A zsírozóanyagok, likkerek alkalmazásának számos kockázata van (Kissné Bendefy [2009] pp. 80–82.), ezért az utóbbi évtizedekben jelentősen visszaszorult használatuk a bőrrestaurálásban. Kissné Bendefy Márta szövebeli közlése.

108 Poli(vinil-acetát) vizes diszperziója.

109 A tárló aljába a levegő relatív pártartalmának megfelelő szinten tartása céljából szilikagélt helyeztek. Az eltelt több mint húsz év alatt a bútoron szabad szemmel látható elváltozás csak egyszer volt észlelhető, amikor a páratartalom – a szilikagél regenerálásának hiányában – csökkent a vitrinben, és ez kisebb helyeken az alapozáshiányok kiegészítésének a retusréteggel együttes felváltását eredményezte. Megkötése a helyszínen történt, poli(vinil-acetát) alapú ragasztóval.

A fotókat dr. Szeim J. C. (4–5. kép), ismeretlen szerző (7–10. a–b, 14., 16. kép), Gábler Csaba (11. kép), Nyíri Gábor (22–23., 28–32. kép), dr. Morgós András (14. a–b kép), Bartha Júlia (15. kép), dr. Babos Károly (18. a–c, 19. a–c kép), Török Klára (23. a–b kép) és a szerző (12., 17., 20–22., 24–27. kép) készítették.

Irodalom

Dr. Babos Károly – Dr. Filló Zoltán – Dr. Somkúti Elemér (1979): *Haszonfák*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Balogh Sándor – Földesi Margit szerk. (1998): *A magyar jóvátétel és ami mögötte van...* Válogatott dokumentumok. 1945–1948. Napvilág Kiadó, Budapest.

Bánkúti Imre (1976): *Rákóczi- emlékek a Magyar Nemzeti Múzeumban*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.

Bárányné Oberschall Magda – Tóth Zoltán (1938): *Magyar Nemzeti Múzeum Országos Magyar Történeti Múzeum, Vezető a Történeti gyűjteményekben (Történeti Tár, Fegyvertár)*. Budapest.

Bárányné Oberschall Magda (1939): *Magyar bútorok*. Budapest, Officina.

Beszédes Kálmán (1891/a): Rodostó (Eredeti tárcák) I. In: *Fővárosi lapok* 324. szám, december 13. pp. 2558–2559.

Beszédes Kálmán (1891/b): Rodostói rajzfűzet. ELTE G691/I. <http://hdl.handle.net/10831/32908> (2017. 10. 15.)

Beszédes Kálmán (1891–1892/a): Rodostó-rajzok. ELTE G691/XII. <http://hdl.handle.net/10831/32943> (2017. 10. 15.)

Beszédes Kálmán (1891–1892/b): Rodostói rajzfűzet. ELTE G691/II. <http://hdl.handle.net/10831/32909> (2017. 10. 15.)

Beszédes Kálmán (1892): A mai Rodostó (Tárca bujdosó fejedelmünk városából). In: *Fővárosi lapok* 8. szám, január 8. pp. 48–49.

Bérczi László (2007): A rodostói Rákóczi-ház ebédlője, avagy egy eredetinek készített másolat restaurálása (1981–1982). In: *Magyar Műemlékvédelem* (Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai 14.), Budapest, pp. 123–131.

Éri István (2008/a): Kassai történetek 3. ...amikor az oltárok Hejcére mentek. In: *Örökség XII. évf. 4. sz. április*, pp. 19–20. http://www.epa.hu/02100/02163/00015/pdf/EPA02163_orokseg_0804.pdf (2018. 02. 16.)

Éri István (2008/b): Kassai történetek 4. ...ahogyan a dóm oltárai Hejcérről visszatértek. In: *Örökség XII. évf. 5. sz. május*, pp. 21–22. http://epa.oszk.hu/02100/02163/00016/pdf/EPA02163_orokseg_0805.pdf (2018. 02. 16.)

Fülep Ferenc (1977): *A Magyar Nemzeti Múzeum*. Corvina Kiadó, Budapest.

Hampel József (1905): *Kalauz a Magyar Nemzeti Muzeum Érem- és Régiségtárában*. 13. kiadás, Budapest.

Hóvári János (2009): *Rodostói emlékek és tanulságok – Beszédes Kálmán – Rodostó magyar képirója*. Magyar–Török Baráti Társaság, Budapest.

Keresztes Csaba (2016): Kassa műtárgyainak vándorútja 1943–1946. In: *archívNET XX. századi történeti források* 16. évf. 2. sz. http://www.archivnet.hu/kuriozumok/kassa_mutargyainak_vandorutja_19431946.html (2019. 01. 12.)

Kincses Katalin Mária (2003): „Minden különös ceremonia nélkül”. A Rákóczi-kultusz és a fejedelem hamvainak hazahozatala. In: *Kultusz és hagyomány – Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára*. Argumentum, Budapest, pp. 132–177.

Kissné Bendefy Márta (2009): Zsírozó- és kenőanyagok hatása a bőrök állapotára. In: *ISIS Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 8–9. (Kovács P. szerk.), Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely, pp. 77–87.

Korek József (1982): Majhen Menyhért (1889–1982). In: *Folia Historica* 10. (Haider E. szerk.), Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, pp. 241–243.

Körmöczy Katalin (2018): *Egyházi pompa, világi hatalom, polgári kényelem. Magyar történeti bútorok*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

Lukinich Imre szerk. (1935): *Rákóczi Emlékkönyv. Emlékkönyv halálának kétszáz éves fordulójára*. Franklin-Társulat, Budapest.

Lux Kálmán (1943): Rákóczi rodostói ebédlőháza Kassán. In: *Szépművészet* IV. évf. 1. szám, január, pp. 6–7.

Dr. Márki Sándor (1910): *II. Rákóczi Ferencz (1676–1735). III. kötet. 1709–1735*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

Mihalik Sándor (1941): Kassai Rodostó. In: *Szépművészet* 4. sz., pp. 84–87.

Mihalik Sándor (1943/a): Öt év műemlékvédelme és múzeumi munkája (1938–1943) In: *Uj Magyar Museum* III. kötet, II. évfolyam I. (V.) füzet, Kassa, pp. 189–210.

Mihalik Sándor (1943/b): Öt év műemlékvédelme és múzeumi munkája Kassán. 1938–1943. Kassa, Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum.

Mikes Kelemen: Törökországi levelek. <https://mek.oszk.hu/00800/00880/html/> (2019. 01. 12.)

Morgós András (2005): A restaurálás története a Magyar Nemzeti Múzeumban 1960 előtt. In: *Műtárgyvédelem* 30. (Török K. szerk.), Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, pp. 7–76.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1907): A Kassai Múzeum államosítása. Hivatalos közlemények rovat. I. évf. 1. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 58.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1908): A Kassai Múzeum államosításának ügye... Hivatalos közlemények rovat. II. évf. 1. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 59.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1908): II. Rákóczi Ferenc rodostói ebédlőházának felállítására... Hivatalos közlemények rovat. II. évf. 1. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 59.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1908): A Kassai Múzeumnál Varjú Elemér miniszteri biztos április hó közepén foglalta el állását. Hivatalos közlemények rovat. II. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 180.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1909): Jegyzőkönyv. Fölvétetett Budapesten a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1909. évi április hó 20-án a Magyar Nemzeti Múzeum termében tartott ülésén. 5. Thaly Kálmán tanácsstag felszólalása az államosítás alatt álló Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum ügyében. Hivatalos közlemények rovat. III. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 170.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1909): Jegyzőkönyv. Fölvétetett Budapesten a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1909. évi április hó 20-án a Magyar Nemzeti Múzeum termében tartott ülésén. 11. Kassa. Múzeum. A rodostói Rákóczi ebédlőháznak a múzeummal kapcsolatban való fölépítése... Hivatalos közlemények rovat. III. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 173.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1910): A Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum az állam részére való hivatalos átvételének ünnepélyes aktusa. Hivatalos közlemények rovat. IV. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 178.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1910): A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó tudományos közgyűjtemények építkezési s berendezési ügyeinek állása 1910 június hó elején. 11. Kassa. Múzeum. A rodostói Rákóczi-ebédlőháznak a múzeummal kapcsolatban való fölépítése... Hivatalos közlemények rovat. IV. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 180.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1911): A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó tudományos közgyűjtemények építkezési s berendezési ügyeinek állása 1911 június hó elején. 11. Kassa. Múzeum. A rodostói Rákóczi-ebédlőháznak a múzeummal kapcsolatban való fölépítése... Hivatalos közlemények rovat. V. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, pp. 232–233.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1911): A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1911 október hó 14-én tartott üléséből. 3. ... jelentés a kassai múzeum új építkezése dolgában felmerült új tervről.... Hivatalos közlemények rovat. V. évf. 4. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, pp. 306–307.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1912): A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó tudományos közgyűjtemények építkezési és berendezési ügyeinek állása. 2012. június elején. 11. Kassa. A Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum kibővítése. Hivatalos közlemények rovat. VI. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, pp. 189–190.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1913): A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó közgyűjtemények építkezési és berendezési ügyeinek állása 1913 június hó elején. 8. Kassa. A Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum tervbe vett építkezése... Hivatalos közlemények rovat. VII. évf. 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 171.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1913): Véglegesítés (Váli). Hivatalos közlemények rovat VII. évf. 4. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 278.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1914): Kinevezések (Varjú, Kőszeghy). Hivatalos közlemények rovat VIII. évf. 1. füzet, 2–3. füzet (Mihalik J. szerk.), Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Budapest, p. 67., p. 229.

Németh Gábor (1994): Rodostó – Rákóczi Ferenc Emlékháza Kassán: a Kassai Felső-Szlovákiai Múzeum kiállítása. In: *Folia Historica* 18., Magyar Nemzeti Múzeum, pp. 318–319.

Németh Gábor (2001): A Rákóczi-szabadságharc és a XVIII. század eleji török háborúk. In: *A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításának vezetője. 3. XVIII–XIX. század* (Körmöczy K. szerk.), pp. 9–18.

Pollácz Róbert (2016): Előszó. In: *Rákóczi és Kassa. Nemzetközi konferencia II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak 110 éves hazahozatala alkalmából*. Kassa, 2016. október 26–29. Összeállította: Palencárné Csáji Ildikó.

Rákóczi-emlékkiállítás 1703–1953 (1953): Nn. Művelt Nép, Budapest.

Rákóczi Ferenc (2007): *Vallomások*. Alexandra Kiadó, Pécs.

Saussure de, Cesare (1999): *Törökországi levelek és útirajzok 1730–1739*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest.

Schoch, W. – Heller, I. – Schweingruber, F. H. – Kienast, F. (2004): *Wood Anatomy of Central European Species*. Online változat: www.woodanatomy.ch. (2019. 02. 27.)

Szádeczky Lajos (1903): Rákóczi Rodostón. In: *Vasárnapi Újság* 50. évf. Karácsony. Melléklet, pp. 31–35.

Szádeczky Lajos (1904/a): Rákóczi és a bujdosók hamvai. In: *Erdélyi Múzeum* 21. évf. 5. sz., pp. 283–288.

Szádeczky Lajos (1904/b): A bujdosó kurucok emlékei Törökországban. In: *Századok* 38. évf. VII. füzet, pp. 595–636.

Szádeczky Lajos (1905): Rákóczi és a bujdosók hamvai. In: *Erdélyi Múzeum* 22. évf. 1. sz., pp. 58–60.

Timárné Balázs Ágnes (1993): *Szerves és műanyagkémiiai gyakorlati munkafüzet*. Jegyzet, Magyar Képzőművészeti Egyetem, kézirat.

Thallóczy Lajos (1905/a): Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnöknek, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának Rodostóban II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai hazaszállításának céljából tett kiküldetésével kapcsolatos jelentése. 1905. január 31.

Thallóczy Lajos (1905/b): Úti napló 1904. évi dec. 4. – dec. 30.: II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai tetemeinek agnoszkálása: a helyszínén feljegyezte a magyar kormány kiküldöttje: nyomtatott bizalmas kézirat gyanánt öt példányban. Állami Nyomda, Budapest.

Thaly Kálmán (1893): *Rákóczi emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferenc hamvainak feltalálása*. Budapest.

Varjú Elemér szerk. (1929): *Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya. Vezető a kiállított gyűjteményekben*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

Varjú Elemér ed. (1933): *Führer durch die Sammlungen der Historischen Abteilung des Ungarisches Nationalmuseums*. Budapest.

Vasárnapi Újság (1905/a): Rákóczi-ereklyék. Nn. Mi újság? rovat. 52. évfolyam, 5. szám, január 29., p. 76.

Vasárnapi Újság (1905/b): Rákóczi Ferencz rodostói ebédlőházának mása Kassán. Nn. Mi újság? rovat. 52. évfolyam. 22. szám, május 28., p. 352.

Vasárnapi Újság (1905/c): Rákóczi és bújdosó társai hamvai. Mi újság? rovat. Nn. 52. évf. 33. szám, augusztus 13., p. 532.

Vasárnapi Újság (1910): A Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum. Nn. 57. évf. 15. szám, április 10., pp. 308–310.

Vasárnapi Újság (1913): A Kassai Múzeum. (Gch.) 29. szám, 60. évfolyam, pp. 573–575.

Vathy Zsuzsa (1974): Pianinó, gyaloghintó, Rákóczi-szék. In: *Népszava* 102. évf. 180. szám, 1974. augusztus 3., p. 7.

Voit Pál (1943): *Régi magyar otthonok*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

Voit Pál (1993): *Régi magyar otthonok*. Az 1943-as kiadás bővített változata. Szerk. Strucz J., Balassi Kiadó, Budapest.

Conserving the Francis II Rákóczi's Carved and Painted Armchair

The Story of How It Reached the Hungarian National Museum

Petronella Kovács

51

II. Rákóczi Ferenc faragott, festett karosszéke
Kovács Petronella

Francis II Rákóczi, Prince of Transylvania, was born in 1676, in Borsi, in Royal Hungary; he died in 1735 in Rodosto (now known as Tekirdağ), in the Ottoman Empire. Tradition has it that during his years of exile he made an armchair and eight candlesticks. The armchair and six of the candlesticks now belong to the Historical Collection of the Hungarian National Museum (HNM). Studies published hitherto link the arrival of these artefacts in Hungary to the transportation of the ashes of the prince and of fellow-exiles to Kassa (today Košice, Slovakia) in 1906. These studies do not discuss what happened to the artefacts subsequently.

Based on archival and library research, the present study reveals the authentic history of how the armchair reached the Hungarian National Museum from Rodosto in 1905 before going on to Kassa's Rákóczi Museum of Upper Hungary in 1910, and of how it then migrated between these two institutions.

On account of military events towards the end of the First World War, the chair was 'evacuated' from Kassa to the HNM in 1918. Later, after the First Vienna Award (in 1938) and Hungary's recovery of parts of southern Czechoslovakia, including Kassa, it was again placed in the Kassa museum (today named the Museum of Eastern Slovakia).

After the Second World War, the armchair remained in Kassa, at that time again part of Czechoslovakia (as Košice). It was kept at the Museum of Eastern Slovakia until 1967, when, under the provisions of the Lake Csorba agreement of 1949, it returned to Hungary, to the HNM once more.

Available photographs show that over time smaller and larger repairs were made to this artefact. For example, the left front leg was made good. According to documents uncovered, the armchair underwent conservation ahead of an exhibition staged in 1935, when it was 'restored to its original condition'. It was probably at this time that the carvings at the front side and the right side under the apron were made based on the carving at the left side. However, the damage to the backrest went unrepaired up to 1967. After the armchair's return to the HNM in that year, it was 'restored' at the Budapest Artistic Handicrafts Company, where a copy was then made for the exhibition in the Rákóczi Museum in Tekirdağ (Rodosto).

In 1996, during conservation work by the author, investigations of the materials used in the making of the artefact were performed. It was found that the carved elements of the

chair were made of lime wood, that the apron and the legs were made of oak, and that damage to the backrest and feet had been repaired using wood. Microscopic examination of cross sections of the paint revealed that the armchair had been repainted; and that of the carved elements below the apron, on those at the front and on those at the right side lacked the bottom paint layer found on the other parts of the chair, thus indicating that they were later repairs.

Repairs made to carved elements, as well as to the armrests, armrest supports, and legs, were retained, as they were formally appropriate. However, the paint that was darker, and therefore unsightly, was removed from the surfaces of these elements, as was the ground layer underneath. After uncovering, these wooden surfaces were coated with a ground consisting of chalk mixed with rabbit glue, while for fill the gaps in the ground on the rest of the armchair a putty was made from chalk and rabbit glue. Retouching was performed with tempera using the mimetic technique.

The ground on the carvings on the front and right-hand sides was retained and the paintwork on them reconstructed on the basis of that on the left-hand side, in a slightly lighter shade in the interests of telling it apart. Finally, every painted surface was coated with a silk-effect nitrocellulose lacquer.

The armchair's slip seat was covered with vegetable-tanned, red goatskin. The filler that remained proved to be eelgrass. Only traces of the straps and the canvas that once stretched across the wooden frame of the slip seat remained. The surface of the leather was incomplete and torn in many places; also, it was covered with a glossy layer of animal glue. The conservation of the slip seat was performed without dismantling by Márta Kissné Bende. The animal glue was removed from the surface and the small gaps in it were filled using vegetable-tanned leather. The seat was then stuffed by way of an opening at the back. This was afterwards closed using a removable piece of polystyrene sheeting.

After many years of relocation and after the conservation in 1996, the armchair and two candlesticks belonging once to Francis II Rákóczi are now on display at the Historical Exhibition at the Hungarian National Museum.

Szerző / Author

Kovács Petronella DLA

Fa-bútorrestaurátor művész / Wood and furniture conservator

C. egyetemi tanár / Hon. university professor

E-mail: kovacs.petronella@gmail.com